

İKTİSADİ VE MALİ ANALİZ

EDİTÖR:

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÜLGER

YAZARLAR:

Dr. Öğr. Üyesi Ceyda ŞATAF
Dr. Öğr. Üyesi Erkan UZUN
Dr. Öğr. Üyesi Murat KESEBİR

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DAĞ
Dr. Öğr. Üyesi Sami BUHUR
Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra GAZEL

İKTİSADİ VE MALİ ANALİZ

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÜLGER

Yazarlar:

Dr. Öğr. Üyesi Ceyda ŞATAF

Dr. Öğr. Üyesi Erkan UZUN

Dr. Öğr. Üyesi Murat KESEBİR

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Sami BUHUR

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra GAZEL

Copyright © 2019 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the
publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of
Economic Development And Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

kongreiksad@gmail.com

www.iksad.net

www.iksad.org.tr

www.iksadkongre.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2019©

ISBN: 978-605-80227-3-7

Cover Design: İbrahim Kaya

Size = 16 x 24 cm

October / 2019

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN

ÖNSÖZ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÜLGER

(1 – 2)

BÖLÜM 1:

FAYDA-MALİYET ANALİZİNDE (FMA) GÖLGE FİYAT SORUNU

Dr. Öğr. Üyesi Ceyda ŞATAF

(3 – 25)

BÖLÜM 2:

BORÇ KRİZİ ve AVRUPA BİRLİĞİ MALİ DENGELERİ ÜZERİNDE YARATTIĞI ETKİLERİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Sami BUHUR

(27 – 53)

BÖLÜM 3:

DÖVİZ KURUNUN VE KREDİ TEMERRÜT TAKASININ BANKACILIK ENDEKSİ ÜZERİNE ETKİSİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra GAZEL

Dr. Öğr. Üyesi Murat KESEBİR

(55 – 80)

BÖLÜM 4:

TÜRKİYE'DE MAHALLİ İDARE BİRLİKLERİNİN MALİ YAPISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DAĞ

(81 – 98)

BÖLÜM 5:

BAĞIMSIZ DENETÇİLER İÇİN TEMEL ETİK İLKELER VE FİNANSAL TABLOLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Erkan UZUN

(233 – 260)

ÖNSÖZ

Dünya ekonomisinde son yıllarda meydana gelen küreselleşme hareketleri hızla artmaktadır. Dolayısıyla iktisadi gerçeklik ile birlikte iktisat kuramları zamanla karmaşık bir yapı haline gelmektedir. Bu bağlamda iktisadi aktörlerin yurt içi ve uluslararası mal, hizmet, faktör piyasaları ile döviz piyasalarındaki iktisadi davranışları geliştiren kuramsal yaklaşımlar günümüzdekilerle yakın geçmiştekiler kıyaslandığında önemli farklılıklar göstermektedir. Küreselleşme şartları göz önüne alındığında iktisadi ve mali analiz üzerinde önemle üzerinde durulması gereken çalışma alanları yer almaktadır.

Kitabımızda beş bölüm yer almaktadır. Kitabımızdaki çalışmalarımızdan ilki Dr. Öğr. Üyesi Ceyda ŞATAF tarafından yapılan “Fayda-Maliyet Analizinde (Fma) Gölge Fiyat Sorunu” adlı çalışma oluşturmaktadır. Bu çalışmada öncelikle fayda-maliyet analizi (fma) kavramı ve tarihsel süreci incelendikten sonra, fayda-maliyet analizinde gölge fiyatlarının belirlenme aşamaları ve uygulamada karşılaşılan zorluklar ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Dr. Öğr. Üyesi Sami BUHUR tarafından yapılan “Borç Krizi ve Avrupa Birliği Mali Dengeleri Üzerinde Yarattığı Etkilerin İncelenmesi” adlı yer almaktadır. Bu çalışmada 2008 Küresel Mali Krizinin AB üyesi ülkeler üzerindeki etkisi ve borç krizini aşmaya yönelik alınan önlemler ve oluşturulan mekanizmalar ele alınmıştır. Buna göre, borç krizinin AB’nin kamu mali dengeleri üzerinde yarattığı etkiler ve borç krizini aşmaya yönelik alınan önlemlerin ne derecede başarılı olduğu tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde, Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra GAZEL ve Dr. Öğr. Üyesi Murat KESEBİR tarafından yapılan “Döviz Kurunun ve Kredi Temerrüt Takasının Bankacılık Endeksi Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul

“Üzerine Bir Uygulama” adlı çalışma yer almaktadır. Bu çalışmada bankacılık sektörü açısından önemli olan döviz kurunun ve bir ülkeye yatırım yapılması noktasında son yıllarda en çok dikkate alınan risk priminin bankacılık endeksi üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Dördüncü bölümde, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DAĞ tarafından yapılan “Türkiye’de Mahalli İdare Birliklerinin Mali Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışma ele alınmıştır. Bu çalışmada, mahalli birliklerin kurumsal yapısı ve Türkiye’de mahalli idare birliklerinin mali yapısı ele alınmıştır.

Son olarak ise, Öğr. Gör. Dr. Erkan UZUN tarafından yapılan “Bağımsız Denetçiler İçin Temel Etik İlkeler ve Finansal Tablolar Üzerindeki Etkisi” adlı çalışma yer almaktadır. Bu çalışmada denetim sürecini yöneten bağımsız denetçilerin temel etik ilkeleri benimsemesi ve bu ilkelerin finansal tablolar üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

“İktisadi ve Mali Analiz” adlı bu kitabın, akademik dünyaya önemli bir katkı sağlaması ve özellikle ilgili okuyucular açısından faydalı olması tek arzumdur. Bu eserin hazırlanmasında emeği geçen tüm kıymetli yazarlarımıza ve kitabın hazırlanma aşamasında yardımlarını ve desteğini esirgemeyen saygıdeğer Sefa Salih BİLDİRİCİ hocamıza, yayınlanma aşamasında desteği ve emeği geçen İKSAD Yayınevi çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım. Son olarak ise kitapta yer alan bölüm yazılarıyla ilgili tüm akademik ve hukuki/yasal sorumluluğun tamamen yazarlara ait olduğunu ayrıca yayın ile ilgili her türlü teknik ve editöryal sorumluluğun ise editörün üstlendiğini belirtmek isterim.

Dr. Öğretim Üyesi Özlem ÜLGER
YAYIN EDITÖRÜ

BÖLÜM 1:

FAYDA-MALİYET ANALİZİNDE (FMA) GÖLGE FİYAT

SORUNU*

Dr. Öğr. Üyesi Ceyda ŞATAF¹

* Bu çalışma yazar tarafından hazırlanan, "Enerji Sektöründeki Kamu Yatırımlarında Fayda-Maliyet Analizi Uygulaması: Hidroelektrik Santralleri Örneği" başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Isparta, Türkiye, ceydasataf@sdu.edu.tr

GİRİŞ

Fma, hem özel kesimde hem de kamu kesiminde kaynakların yatırımlara yönlendirilmesinde kullanılan bir karar verme tekniği ve etkinlik analizi olarak kullanılmaktadır. Kamu yatırım projesinin ulusal ekonomi açısından analiz edildiği ekonomik analizde, kaynakların etkin kullanılması yoluyla gelirin maksimize edilmesi (büyüme) amaçlanmaktadır. Bu yöntemde cari piyasa fiyatları yerine kaynakların fırsat ya da diğer bir deyişle gerçek (kaynak) maliyetlerini yansıtan “gölge fiyatlar” kullanılmaktadır. Yani, piyasa fiyatlarının gerçek maliyetleri göstermediği durumlarda, piyasa fiyatlarının ayarlanması zorunluluğu nedeniyle belirli girdilerin ekonomi için gerçek maliyetini göstermek üzere piyasa fiyatları yerine kullanılan değerlere "gölge fiyat" veya "muhasabe fiyatı" denmektedir. Gölge fiyat kavramındaki gölge sözcüğü piyasada geçerli olan her bir fiyata karşılık farklı bir fiyatın daha düşünülebileceği ifade eder ancak bu tüm kavramı kapsayan bir açıklama değildir çünkü gölge fiyatlar piyasada fiyatları oluşmayan mal ve hizmetlerin fiyatlarını belirleme konusunda da kullanılabilirler. Çalışmanın amacı fma’nde kullanılan gölge fiyatlarına yönelik bir durum analizi yapmaktır. Bu nedenle çalışmada, öncelikle fma kavramı ve tarihsel süreci incelendikten sonra, fma’nde gölge fiyatlarının belirlenme aşamaları ve uygulamada karşılaşılan zorluklara değinilmektedir.

1. FMA: Kavram ve Tarihsel Gelişim Süreci

Fma'nin literatürde esaslı bir şekilde ele alınması 1958'de yayınlanan üç eserle olmuştur.** Bu eserlerde analizin temel nitelikleri ortaya konmuş ve analizle ilgili bazı özel sorunlara kısaca değinilmiştir. 1960'larda Feldstein, Marglin, Weisbrod gibi yazarlar da konunun çeşitli yönlerini ve belirli özel sorunları açığa çıkarmışlardır. Fma özellikle 1965'ten sonra literatürde hızlı bir gelişme göstermiştir.** * Fma genel olarak, bir ekonomi politikasının sonuçlarını toplum açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kamu yatırım projeleri yönünden ise fma; bir projeyi topluma yükleyeceği maliyetler ve sağlayacağı faydalar açısından değerlendirmektedir. Fma'nde vurgulanan nitelik, belirtildiği gibi "toplumsallık" olmaktadır. Bu nedenle, fma kapsam olarak ekonominin bütünü göz önünde tutar ve "toplumun genel refah düzeyi" ile ilgilenmektedir. Fma, özel kesimin gelir kavramı yerine "toplumsal fayda", maliyet kavramı yerine "toplumsal maliyet" ve kar kavramı yerine de "net toplumsal fayda" kavramlarını kullanmaktadır. (İşgüden,1980:5)

Fma'nin yöntemi ana hatlarıyla şöyledir: Belirli bir yatırımın ömrü boyunca yıllar itibariyle sağlayacağı faydalar parasal ifadesi şeklinde yapılmaktadır. Diğer taraftan yatırımın doğurduğu maliyetler de yıllar itibariyle ortaya konmaktadır. Farklı dönemlerde ortaya çıkan

**Bunlar, Eckstein'nin "Water Resource Development", "McKean'nın "Efficiency in Government Through Systems Analysis" ve Krutilla- Eckstein'nin "Multiple Purpose River Development" adlı eserleridir.

*** Bkz. A.R. PREST, R. TURVEY, In Cost Benefit Analysis: A Survey adlı makaleleri ile E.J.MISHAN 'nın "Cost-Benefit Analysis" adlı kitabı özellikle önemlidir.

faydalar ve maliyetler ortak bir iskonto oranı ile iskonto edilir ve faydanın bugünkü değeri ile maliyetin bugünkü değeri karşılaştırılmaktadır. (Aktan ve Sakal,1999:117)

Tarihsel açıdan fma'nin kökeni XIX. yüzyıla kadar gitmektedir. Bir kamu yatırım projesini “net toplumsal fayda” açısından değerlendiren ilk teorik çalışma Fransız mühendis Jules Dupuit tarafından 1844 yılında oluşturulmuştur. Dupuit, “Kamu faaliyetlerinde fayda” makalesinde “tüketici fazlası” kavramını kullanarak köprüler, yollar gibi kamu yatırımlarının toplumsal refaha olan katkılarının hazineye sağladıkları parasal gelir ile ölçülemeyeceğini ileri sürülmektedir. Daha sonraları A.Marshall'ın geliştirdiği ve tüketici fazlası olarak geçen kavram Dupuit'in makalesinde “görelî fayda” veya tüketicilere kalan fayda olarak geçmektedir. Ancak, Dupuit, talep eğrisi altında kalan alanda üretim maliyetleri ve tüketici faydalarının belirlenerek fiyat veya vergilerdeki artışın toplum faydasına olan etkilerinin araştırılması konusunda çalışmalar yapmıştır. (Pigou,1947:93)

İlk önce Amerika'da 1930'larda işsizlikle savaş için kamu yatırımlarının geliştirilmesi sırasında projelerde fma önerilmektedir. (Bulutoğlu,2008:317)

Fma'nin gerçek gelişimi 1936 yılında ABD'de çıkarılan “Su Baskınlarını Önleme Yasası” ve su kaynaklarının değerlendirilmesine ilişkin olarak gerçekleştirilen çok sayıdaki araştırma bu tekniğin gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Nitekim su taşkınlıklarının denetlenmesi programına federal yönetimin mali açıdan destek vermesi, kim tarafından elde edileceğine bakılmaksızın elde edilecek

faıdanın maliyetten yüksek olması koşuluna bağlanmıştır. Yine de 1950 yılına kadar fayda ve maliyetlerin değerlendirilmesinde bir usul oluşturulamamıştır.(Tokathıoğlu,2019:77)

1950’li yıllara kadar tüketicici fazlası veya marjinal maliyet fiyatlaması kavramları fma’nde temel alınmamıştır. (Pigou,1947:93)

Fma, 1950’lerde ise su kaynakları ile ilgili araştırmalar aracılığıyla uygulamaya dahil edilmiştir. (Bulutoğlu,2008:322) rneğin, 1950 yılında ABD’de, ‘‘Federal Kuruluşlar Arası Nehir Yatakları Komitesi’’ sermaye yatırımlarına ilk kez daha pratik ve refah ekonomisinin kavramları ile ilişkilendirerek, değerlemeye yönelik Yeşil Kitabı yayınlamıştır. ABD’de su kaynaklarının geliştirilmesi ve etkin kullanımı için yapılan çalışmaların bir ürünü de Harward Programıdır. Bu programda, su projelerinde refah, kayıp ve kazançlar formelleştirilerek analiz kriterleri oluşturulmuştur. ABD’de bu konuda çalışmaların önem kazanmasının nedeni, su kaynaklarının, federal devletlerin kontrolünde ve ülke çapında yaygın durumda olmasıdır. (Dasgupta ve Pearce,1947:132)

Daha sonra, Bütçe Komisyonu tüm nerileri dikkate alan bir çalışma yapmış ve 1952’de A 47 bütçe sirkülerini yayınlamıştır. Sirküler, oldukça dar bir görüşle, akarsu geliştirme projelerinin, yalnızca ulusal gelire katkıları yönünden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu görüş Eisenhower yönetimi boyunca geçerliliğini korumuştur. Kennedy’nin başkanlığında, su kaynaklarının etkin kullanımı için o güne kadar geliştirilmiş olan ölçüt ve standartların yeniden gözden geçirilmesi ve yeni öneriler getirilmesine ilişkin bir rapor (Consultans Report) 1961’de tamamlandı. (Consultans

Report,1961:12)

1962'de yeni bir kuruluşlar arası komite, su kaynakları yatırımları için kullanılacak ölçütleri araştırmakla görevlendirildi. Bu komitenin önerileri 87. kongrede 97 sayılı senato dokümanında yayınlandı ve uygulamalarda kullanılmak üzere Başkan Kennedy tarafından onaylandı. (Coburn ve diğerleri,1960:45)

Görüldüğü gibi, 1960'larda Bütçe Bürosu (İç bütçe ödenek önerilerini inceleyen birim) bu konuda ölçütler getirmiş devlet yatırımlarında, iktisadi analiz yapılması kamu harcamalarında zorunlu bir usul olarak kabul edilmiştir. (Bulutoğlu,2008:325)

Özetle, ABD'lerinde fma 1950'lerden sonra gelişmiş ve kamu politikasının bir çok alanını genişletip buna eğitim ve sağlığı da dahil ederek, su kaynaklarına yönelmiştir. Fma'ne yönelik büyük bir itici güç Reagan Yönetiminde oluşturulmuştur. 1981'de resmi olarak göreve başlama haftası dahilinde, fma için gerekli olan yeni geniş kapsamlı düzenlemeleri, Başkan Reagan 12291 sayılı Başkanlık kararnamesiyle çıkartılmıştır.(Cost-Benefit Analysis and Enviromental Policy,2009:134)

Fma'leri, İngiltere'de A.B.D.'den daha sonra uygulanmaya başlanmıştır. İngiltere'deki uygulama, ayrıca su kaynakları üzerinde değil, yol, köprü vb. gibi ulaştırma projeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun nedeni, önce A.B.D. su kaynaklarını federal denetim altında tutmakta oldukça uzun bir geleneğe sahiptir ve su kaynakları A.B.D.'de İngiltere'ye oranla daha geniştir. İngiltere'de analizin ilk uygulandığı 1960'da yol araştırma laboratuvarı tarafından M1 yolu için yapılmıştır. Daha sonra ulaştırma projelerinin yanı sıra, eğitim kent

yenileştirme ve sağlık harcamaları konularında da çalışmalar yapılmıştır. 1963'de C.D. Foster ve Prof. M.E. Beesley Londra yer altı tren şebekesine ilave Victoria hattının ekonomik incelenmesini yapmışlardır. Bunların yanı sıra sağlık, eğitim, şehirleşme gibi konularda sınırlı da olsa fma uygulamaları yapılmıştır. 1967'de, hükümet bir genelgeyle ulusallaştırılan endüstrilerde sınırlı bir çerçevede de olsa, fma'nin uygulanmasını istemiştir. (Nationalised Industries: A Review of Economics and Financial Objectives,1967:205)

Fransa, Jules Dupuit nedeniyle fma'nin teorik temellerini oluşturan ilk ülkedir. Fma Fransa'da oldukça kesin ölçütler içinde kullanılmaktadır. Örneğin, yol iyileştirmelerinde, dışsal fayda ve maliyetlerin yanı sıra tüketici faydası da nicel analizlere konu olmakta; sınırlı olan fonlar için gölge fiyatlar uygulanmakta ve tüm kuruluşlar için ortak olan gölge iskonto oranı kullanılmaktadır. (Marglin,1967:205)

Rusya'daki fma'leri, belirtilen anlam çerçevesinde günümüze kadar fazla kullanılmamaktaydı. Buna rağmen, Doğu Avrupa komünist ülkelerinde gölge fiyatlarla proje değerlendirilmesi yapılmaktadır. Sovyetler Birliği'nde proje bazında analizi kullanma girişimleri bulunmaktadır. (Little ve diğerleri,1977:27)

Az gelişmiş ülkelerde fma'leri, genellikle sulama, baraj, ulaştırma, hidro- elektrik santralleri yatırımlarında kullanılmaktadır. Toplumsal ve ekonomik koşulların değişik olması sonucu, bu ülkelerde kullanılan analiz, gelişmiş ülkelere göre daha değişik olmaktadır. OECD'nin (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) bir

yayını, az gelişmiş ülkelerde proje değerlendirilmesinde analizin kullanımına geniş açıklama getirmektedir. (Pearce,1971:14)

Fma rasyonelleştirme çalışmaları çok geniş bir alanda uygulanmakta ve bütçe hazırlık sürecinde bu tekniğe sık sık başvurulmaktadır. Teknik, başta ABD, Fransa ve Belçika gibi ülkeler başta olmak üzere ulusal ölçekte uygulandığı gibi, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği vb. uluslar arası ölçekte de kullanılmaktadır.(Hoffman ve Wangenheim,2009:515)

AB'nin temel karar organlarından biri olan Avrupa Komisyonu'na bağlı "Çevre Genel Direktörlüğü", proje tekliflerinin sunulup değerlendirilmesinde genel olarak "ekonomik değerlendirme" denen formel yaklaşımları kullanmaktadır. Almanya'da da, Federal Bütçe ile ilgili hukuki düzenlemelerde federal yönetimin bütçeye dayanan herhangi bir faaliyet için bir fma yapması gerektiği yer almaktadır. (Hoffman ve Wangenheim,2009:515-516)

2. FMA'NDE GÖLGE FİYATLAR

Fma'nde gölge fiyatlar, piyasada gözlemlenen fiyatların yetersiz olduğu, ya da fiyatın hiç oluşmadığı durumlarda sosyal fayda ve maliyetleri yansıtması için mallara ve faktörlere bağlanan fiyatlardır. Bu nedenle, gölge fiyatlar marjinal özel maliyetlerden çok marjinal sosyal maliyetleri yansıtmaktadırlar. Eksik rekabet piyasaları ve dışsal etkiler nedeniyle fiyatlar muhtemelen ne özel marjinal maliyetleri ne de sosyal marjinal maliyetleri yansıtacaklardır. Proje değerlendirme amaçları için piyasa fiyatları marjinal fiyatlar yansıtacak şekilde ayarlanmalıdır. Bu ayarlama sonucu elde edilen fiyatlar bize gölge

fiyatları vermektedir. (Pearce,1947:50) Belirli girdilerin ekonomi için gerçek maliyetini göstermek üzere piyasa fiyatları yerine kullanılan bu değerlere “Gölge Fiyat” denilmektedir.(Campbell ve Brown,2016:104)

Hükümetin yaptığı tüm harcamalar belli girdilerin kullanılmasını ve bunun sonucunda belli çıktıların elde edilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu girdiler (maliyet) ve çıktılar (faydalar) bir bedeli içermektedir. Hiç şüphesiz bu bedeller, hükümetin değer yargılarına bağlı olduğu kadar teknik ve davranışsal parametreler ile kaynak ve politika kısıtlamalarına da bağlı olmaktadır. Hükümetin değer yargıları bugünkü iktisadi değişkenler yerine gelecekteki değişkenlere verilecek ağırlığı belirlemektedir. Örneğin, bugünkü tüketime karşılık büyümeye (tasarruf ve yatırıma bağlı olarak) farklı gelir gruplarına ve bölgelere verilecek öncelik veya bugünkü istihdam yerine gelecekteki istihdama ağırlık verilebilmektedir. Bu anlamda gölge fiyatlar, üretim faktörlerinin ve mallarının kullanılabilirliğindeki herhangi bir marjinal değişikliğin ülkenin sosyo- ekonomik amaçlarına katkısının değeri olarak tanımlanabilmektedir. (Squire ve Van Der Tak,2009:49)

Kaynaklar bir kullanıma ayrılmayıp diğerine verilirken toplumun amaç fonksiyonu ne olursa olsun mutlaka bir vazgeçme söz konusu olacaktır. Bu nedenle, fma için uygun fiyat, fırsat maliyetini yansıtan fiyat olmaktadır. Bu durumda kaynakların belli bir projede kullanılmasının gerçek sosyal maliyetlerini yansıtan gölge veya muhasebe fiyatları diye anılan bir fiyat dizisi ortaya çıkmaktadır. (Little ve diğerleri,2009:36)

Gölge fiyatlar üretim faktörleri veya mal demetinin kullanılabilirliğindeki herhangi bir marjinal değişik sonucu refahtaki artış olarak da tanımlanabilmektedir. Bu açıdan gölge fiyatlar, ülkenin amaçlarının matematiksel olarak ifade edileceği iyi belirlenmiş bir refah fonksiyonunu varsaymak zorundadır. Bu refah fonksiyonu ile marjinal değişiklikler değerlendirilebilmektedir. Ülkenin kalkınmasını belirleyen şimdiki ve gelecekteki politikaların ve kısıtlayıcıların tam olarak anlaşıldığı, marjinal değişikliklerin olduğu hali hazırda var olan ve olması düşünülen ortamın iyi bilindiği varsayılmaktadır. Bu durumda fma'nin yapılması refah fonksiyonunun, ekonomik ve sosyal kısıtlayıcıların ve dağılım aralıklarının belirlenmesini gerekli kılmaktadır. (Squire ve Van Der Tak,2009:50)

Günümüz ekonomilerinde piyasa fiyatları gerçek fiyatları yansıtmamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde yatırım kararlarının piyasa fiyatlarına dayanılarak alınmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle piyasa fiyatlarının, mal ve hizmetlerin kıtlık derecelerini doğru olarak yansıtacak biçimde düzeltilmesi ve proje analizinde bu düzeltilmiş fiyatların kullanılması gerekmektedir. Düzeltilmiş fiyatlar literatürde gölge fiyatlar olarak anılmaktadır. Örneğin; atıklarını akarsuya boşaltan bir fabrika akarsuyu serbest bir mal olarak kullanmakta ve bunun için herhangi bir bedel ödememektedir. Bir sosyal maliyet oluşturan bu durum dolayısıyla fabrikadan alınması gereken bedel, en az kirlenmeyi önlemek için alınacak tedbirlerin maliyetine eşit olmalıdır. Alınacak bu bedel, sanayi atıklarını akarsuya boşaltmanın gölge fiyatını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu bedel alınmadığı zaman, üretilen malın piyasa fiyatı,

sosyal maliyetinden daha düşük olmaktadır.(Karayılmazlar ve İşler,2019:76) Gölge fiyatlar piyasada fiyatlandırılmayan mal ve hizmetler için de hesaplanabilir. (Konukman,1995:75)

Söz konusu sapmaların olduğu üç alan, ücretler, döviz kuru ve faiz oranı olup bunlarda oluşan sapmalardır. Bu nedenle, birçok durumda piyasa fiyatları yerine, düzeltilmiş biçimde gölge fiyatlar kullanılmaktadır. Basite indirildiğinde, gölge fiyatların belirlenmesinde temel olarak iki yöntem söz konusudur. Bunlar; doğrusal programlama ile gölge fiyatlarının belirlenmesi ve sosyal fayda ve kayıpların dikkate alınması ile gölge fiyatların belirlenmesidir. (Yıldırım,1985:97)

1. Doğrusal Programlama ile Gölge Fiyatlarının Belirlenmesi; doğrusal programlama, belirli şartlar altında maksimum ya da minimum değeri bulmaktadır. Ekonomik açıdan ise kıt kaynakların optimum kullanımı anlamına gelmektedir. Doğrusal programlama yöntem ile belli bir amaç fonksiyonu (örneğin, gelir dağılımı, refah artışı, işsizliği önlemek, büyüme vb.) mevcut girdiler ve teknolojik olarak uygun olan faktör bileşimleri kısıtlaması altında maksimum kılınmaktadır. Bu asıl (primal) sorundur. Asıl amaç fonksiyonu yerine geçecek yeni bir amaç fonksiyonu oluşturulmakta ve bu minimize edilirse dual çözümde elde edilen değişkenler gölge fiyatları verecektir. (Öztürk,1999:12)

2. Sosyal Fayda ve Kayıpların Dikkate Alınması ile Gölge Fiyatların Belirlenmesi; gölge fiyatların hesaplanmasında kullanılan ikinci yöntem, fiyatlandırılmayan sosyal malların varlığı veya piyasa fiyatlarının gerçek fiyatları yansıtmaması durumunda söz konusu malların sosyal fayda ve kayıplarını dikkate alarak yapılan değerlendirmedir. Sosyal fayda ve sosyal kayıpların değerlendirilmesi şu şekillerde yapılmaktadır: (Mishan,1979 :80)

- ✓ Söz konusu mal ve hizmetlerin başka ülkelerdeki fiyatları kullanılarak
- ✓ Mal için bir fiyat hesaplayarak veya hükümet tarafından belirli bir projenin uygulanmasında üstü kapalı olarak kabul edilen fiyatı kullanarak
- ✓ Piyasa fiyatlarıyla ilişkilendirerek veya başka yöntemlerle, yayılma etkisini hesaplayarak yapılır. (Mishan, :,80)

Gölge fiyat kavramını anlayabilmek için yatırımların iyi bir şekilde denetimini sağlayacak yararlı plan yatırımlarının sınıflandırılmasına göz atmak yerinde olmaktadır. Bunlar: (Mishan,1979 :82)

- ✓ Gerekli kaynakların her birinin sayısal değerine göre sınıflandırma,
- ✓ Sağlanan yararların biçimlerine göre sınıflandırma,
- ✓ Yatırımlarda elde edilen faydaların başka biçimde etkilendiğine göre yapılan sınıflandırma,
- ✓ Yatırımda kullanılması gereken kıt kaynaklara göre yapılan sınıflandırma;

- ✓ Yatırımla ilgili olan faaliyet sahasına göre yapılan sınıflandırma,
- ✓ Elde edilen ilave faydaların düşük maliyet yada artan satış hacminden ileri gelip gelmediğinin tespiti için yapılan sınıflandırma gereklidir.

Fma'nde yatırım yapılması düşünülen mal ve hizmetlerin yukarıdaki yatırım sınıflarından hangisine girdiğini ve diğerleriyle ne ölçüde ilgili olduğunun bilinmesi yararlıdır. Belirsizliğin çözümü ayrıca yatırım sınıflarına ve sınıf özelliklerine göre de değişmektedir. Diğer kriterlerin değerlendirmesine bakmadan sadece seçilen bir grubun fayda ve maliyet analizi yönünden etkinliğine (verimliliğine) bakmak, yatırım gerçekleşmediğinde zarar etme olasılığını belirtmemek, analizin geçerliliğini tartışmalı hale getirmektedir. (Karaarslan,2003:9)

Gölge fiyat kullanımına en çok açık ve gizli işsizlik durumlarında, marjinal prodüktivite ölçümünde, dış ticaret alanındaki ithalat ve ihracat akımlarında ve serbest döviz kurları hesabında ihtiyaç duyulmaktadır. Bir projenin piyasa fiyatıyla ekonomi için ifade ettiği fark büyükse önemi nispetinde gölge fiyatlardan yararlanmak faydalı olmaktadır. Bir projenin ekonomik maliyetlerinin ölçülmesi, ekonomik faydalarının ölçülmesine kıyasla çok daha basittir. Genellikle gerçek ekonomik maliyetleri yansıtmaktan uzak olduğu ölçüde gerçek giderlerde ayarlama yapılabilmesi ile kısıtlanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli olan bazı gölge fiyatların saptanmasında kullanılan kurallar yani gölge fiyatların saptanması gerektiği dört tip maliyet bu bölümde tartışılacaktır. (Adler,1975:19)

2.1. Piyasanın Olmadığı Durumlarda Gölge Fiyatlar

Toplumsal mallar, özel mallar gibi bölünemezler ve pazarlanamamaktadırlar. Pazarlanamayan bir mal ya da hizmete talep olmamaktadır. Talep olmayınca da fiyat teşekkül etmemektedir. Yukarıda belirtilen özellikteki fayda ve maliyetlere konu olan kamu mallarına genellikle “maddi olmayan” ya da “ölçülemeyen mallar” denilmektedir. (Yıldırım, 1985: 98)

Ölçülemeyen mallar için gölge fiyatların saptanmasında çeşitli yaklaşımlar önerilmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir: (Işgüden, 1980: 87)

✓ Ölçülemeyen mallar için bir piyasanın mevcut olduğu varsayılarak, tüketicilerin bu mallar için ne kadar ödeme yapmak isteyecekleri saptanmaya çalışılmaktadır. Ölçülemeyen mal fma'in maliyetleri yanında yer alacaksa, bu kez, projeden olumsuz yönde etkilenen grupların isteyecekleri denkleştirici miktar araştırılmaktadır. Bu yaklaşımın doğru sonuçlar verebilmesi için örneklerin iyi seçilmesi, soruların dikkatli hazırlanması, yan sorularla temel soruya verilen yanıtların doğruluğunun denetlenmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, örnekleme yöntemlerinin genel sakıncalarını taşımaktadır.

✓ Benzer mallar için kamu kesimi dışındaki piyasalarda gözlemlenecek fiyatlar var olabilmektedir. Örneğin, eğitim hizmeti genellikle kamu ve özel kesim tarafından birlikte yürütülmektedir. Böylece, özel kesimde geçerli olan fiyatlar

kamu kesimi için bir hareket noktası olarak kullanılabilir. Bu yaklaşımdaki temel zorluk, özel kesimdeki malların hangi ölçüde kamu kesimindeki mallara benzediğidir. Örneğin, eğitim hizmetlerinde kamu ve özel kesimdeki nitelik farkını saptayıp, gölge fiyata yansıtmak gerekmektedir.

✓ Devletlerin, eski uygulamalarında saklı olan gölge fiyatlar saptanmaya çalışılmaktadır. Bu yolla, örneğin sağlık hizmetlerine, yol yapımına, eğitime ne kadar ağırlık verildiği bulunmaktadır. Bulunan ağırlıklar, ele alınan proje için gölge fiyatın saptanmasında bir hareket noktasını oluşturmaktadır.

Son olarak, gölge fiyatların saptanmasında; ister piyasa hareket noktası olarak kullanılacak fiyatlar var olsun, ister söz konusu kamu malı için piyasada bir fiyat oluşmasın, hangi yaklaşımların kullanılması gerektiği konusunda fayda-maliyet analizcileri arasında bir görüş birliğine varılmış değildir. Bu konuda Mc Kean'nin önemle vurguladığı gibi, ne piyasa fiyatları ne de gölge fiyatlar kamu projeleri üzerinde kuşkuya yer bırakmayacak doğrulukta uygulanma yeteneğine sahiptirler. Belirli bir projenin değerlendirilmesinde, gölge fiyatlar kullanılmak istendiğinde, piyasaya alternatif yöntemler kullanılırken, maliyetini de göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. (McKean, 1980: 38)

2.2. Emek İçin Gölge Fiyatın Saptanması; İşçilik, özellikle gelişmekte olan ülkelerde emek-yoğun üretim teknikleri kullanma eğilimleri sonucu, projelerin toplam maliyetleri içinde önemli bir yer tutabilmektedir. Bu nedenle, emeğin gölge fiyatının saptanmasında

hangi yaklaşımın kullanılacağı bu ülkeler için önemli bir sorun olmaktadır. Emeğin gölge fiyatının saptanmasındaki temel yaklaşımda fayda- maliyet analizcileri arasında bir görüş ayrılığı yoktur. Çünkü, değerlendirmede, genellikle, emeğin belli bir üretimde kullanılması sonucu, diğer kesimlerde vazgeçilen üretimin değerinden hareket edilmesi konusunda birleşilmektedir. Sorun, alternatif maliyetin hesaplanmasında nasıl bir yaklaşım kullanılacağı konusunda ortaya çıkmaktadır. (Işın,1994:7)

2.3. Gölge Fiyatlar ve İkinci En İyi Sorunu

Ekonomide üretim sınırlamasına ek olarak sapma nedeniyle yeni bir sınırlama söz konusu olduğunda, maksimizasyon işlemini bu duruma göre yeniden uyarlamak gerekmektedir. Ulaşılabilecek sonucun, ek sınırlama nedeniyle birincisi kadar iyi olamayacağı açıktır. Bu nedenle, işlem sonunda elde edilen yeni etkinlik koşulları “ikinci en iyi” olarak bilinmektedir. (İşgüden,1980:93)

Ekonomide bir kesimde var olan sapma, diğer tüm kesimleri etkiliyorsa, belirli bir proje için gölge fiyatların saptanması ancak sistemdeki bütün fiyatlarla birlikte yapılabilecektir. Bu da bir anlamda gölge fiyatla hesaplanamayacak demektir. Gerçekte ise, fma'lerinde ikinci en iyi sorunu çoğu kez dikkate alınmamaktadır. Ne var ki, hükümetlere bilgi vermek zorunda olan bir analizci için ikinci en iyi sorununu var olan olanaklar çerçevesinde çözüme ulaştırmak zorunlu olmaktadır. Bu konuda genellikle iki temel yaklaşım benimsenmektedir. (McKean,1980:40)

- ✓ Birinci en iyi optimum için gerekli koşullardan bazı sapmalar varsa, bu ek sınırlama, yasal önlemler ya da maliye politikası gibi yollarla kaldırılmaya çalışılmaktadır
- ✓ Gerekli koşulların yerine getirilmediği kesimin, ekonominin diğer kesimleriyle olan ilişkisi saptanmaya çalışılır. Söz konusu kesimin diğer kesimlerle olan ilişkisinde, tamamlayıcı ya da ikame edici ilişkiler yoksa, diğer kesimlerde birinci en iyi için gerekli olan koşullar gerekliliğini korumaktadır.

Ekonomideki sapmaların düzeltilme olanağı varsa, bunları kaldırıp, ikinci en iyi optimumuna ulaşma, bu konuda izlenecek en iyi davranış biçimidir. Ne var ki, vergiler ve yardımlar, dışsal etkiler, faktör ya da ürün piyasalarındaki eksik rekabet gibi çeşitli nedenlerle ekonominin hemen her kesiminde görülen sapmaları düzeltmek kolay olmamaktadır. Bu nedenle, sapmaların var olduğu, özellikle özel kesim fayda-maliyet analizcileri tarafından genellikle denetlenemeyen kesim olarak ele alınmaktadır. Bu durumda, denetlenmeyen kesim ya da kesimlerdeki sapmalar veri iken ikinci en iyi optimumuna ulaşılmaya çalışılır. İkinci yaklaşımda ise, gerekli koşulların yerine getirilemediği kesimin diğer kesimlerle olan ilişkisi gözlemlenmektedir. Örneğin, kamu kesiminde belirli bir projenin ürünü için fiyatlandırmanın düşünüldüğü, ayrıca bu ürün için “ikame” özelliğini taşıyan ve sapması olan bir özel kesimin de var olduğu varsayılabilmektedir. Sapma olan özel kesimde fiyat, örneğin marjinal maliyetin %20 üzerinde olan bir düzeyde belirlenmişse, kamu kesimi için de fiyatın marjinal maliyetin üzerindeki bir düzeyde saptanması

gerekir. Söz konusu edilen ürünler arasında “tamamlayıcılık ilişkisi varsa, kamu kesimindeki fiyatın, marjinal maliyetin altındaki bir düzeyde saptanması gerekmektedir. Çünkü, zel kesimdeki ürünün sapma nedeniyle marjinal maliyetinin üzerinden fiyatlandırılması, “tamamlayıcılık” ilişkisi geçerli olduğundan kamu kesiminde üretilen malın da talebinin azalması sonucunu vermektedir. Bu durumda kamu ürünü için yüksek bir fiyat politikasının uygulanması, her iki üretim de daha fazla azalmasına neden olarak durumu daha da kötüleştirmektedir. Aksine, kamu kesiminde fiyat, marjinal maliyetin altında olan bir düzeyde belirlenirse, her iki ürün için de talep fazlaşır. Böylece, başlangıçtaki “optimum” duruma yaklaşılmış olunmaktadır. (İşgüden, 1980: 95)

Kesimler arasındaki karşılıklı bağlılık çok zayıf ya da hiç yoksa, açıktır ki, ikinci en iyi sorunu dikkate alınmayabilir. Bu konuda, ekonomideki kesimleri aralarındaki ilişkiler yönünden ayırma bağlı tutmak en doğru yol olarak gözükmektedir. Aralarında, ikame ya da tamamlayıcılık yönünden kuvvetli ilişkiler olan kesimlerde sapma varsa, yukarıdaki analiz çerçevesinde ikinci en-iyi optimumuna ulaşılmaya çalışılır. Diğer yandan, ülkenin belirli bir coğrafi bölgesine yerleşmiş olan endüstrilerin uyguladıkları fiyat politikalarının, diğer bölgelerdeki ürünlerin talepleri üzerindeki etkisi zayıf olabilir. Bu durumda, söz konusu coğrafi bölge içinde, ekonominin diğer kesimleri dikkate alınmaksızın marjinal maliyetlere dayalı bir fiyatlandırma uygulanabilir. (İşgüden, 1980: 95-96)

SONUÇ

Fma, ülkelerin kamu yatırımlarına ilişkin kararlarında başvurmaları için geliştirilmiş bir karar verme tekniğidir. Fma'nde en önemli konu fayda ve maliyetlerin ölçülmesidir. Bir yatırım projesinin tüm fayda ve maliyetlerini piyasa fiyatlarıyla parasal olarak belirleme imkânı yoktur. Bu nedenle, fma'nde fayda ve maliyetleri parasal olarak ifade etmek için gölge fiyatlardan yararlanılmaktadır.

Gölge fiyatlar, piyasada gözlemlenen fiyatların yetersiz olduğu veya fiyatın hiç oluşmadığı durumlarda sosyal fayda ve maliyetleri yansıtması için mallara ve faktörlere bağlanan fiyatlardır. Gölge fiyatlar kullanma ihtiyacı piyasada gözlenen fiyatların gerçek sosyal maliyetleri yansıtmasından doğan bir sonuçtur.

KAYNAKÇA

- Adler, A. H. (1975). Ulaştırma Projelerinin Ekonomik Değerlendirilmesi. El Kitabı Örnek Etütleri.(Çev. C. Cahit Yalgın), Karayolları Genel Md. Yayınları No. 223 Ankara.
- Aktan, C.C., Sakal M. (1999). Kamu Yatırım Projelerinde İsrarları Ortadan Kaldırmak ve Rasyonel Karar Almak İçin Fayda Maliyet Analizi”, Yeni Türkiye, Mart-Nisan 1999.s.103-119.
- Bulutoğlu, K.(2008). Kamu Ekonomisine Giriş, Maliye ve Hukuk Yayınları, 7. Baskı, Ocak.
- Campbell H. F. and Brown R. P. C.(2016) Cost-Benefit Analyses Finacial And Economic Appraisal Using Spreadsheets, Routledge, Second Edition, Newyork
- Coburn, T., Besley M., Reynolds D. (1960). The London-Birmingham Motorway: Traffic and Economics, Road Research Laboratory, Technical Raper, No:46, London.
- Cost-Benefit Analysis and Enviromental Policy, (2009). <http://www.googlebooks.com>. (23.12.2009).
- Dasgupta, A.K., Pearce,D.W. (1947). Cost-Benefit Analysis, Theory and Practice, London, McMillan.
- Hofmann, E., WANGENHEIM G.V. (2009). Trade Secrets Versus Cost-Benefit Analysis, International Review of Law and Economics 22, s.515, <http://www.sciencedirect.com>, 07.08.09.
- Işın, Ş. (1994). Yatırım Projelerinin Değerlendirme Esasları, DPT Yayını, Ankara.

- İşgüden, T. (1980). Kamu Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesinde Fayda-Maliyet Analizi, Sermet Matbaası, İ.İ.T.İ.A. Nihad Sayar-Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları No:319/552.
- Karaaslan, A. (2003). Bütçeleme Sürecinin Rasyonelleştirilmesi: Kamu Harcamalarında Etkinlik Sağlama Yöntemi Olarak Fayda - Maliyet Analizi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:8.
- Karayılmazlar, E. ve İşler, İ., (2019). "Kamu Yatırım Projelerinde Fayda Maliyet Analizi" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 35,Denizli, s. 65-82..
- Konukman A. (1995). Gölge Fiyat kavramı ve Belirlenmesi, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt:6, Sayı16.
- Little, I.M.D., Mirrlees, J.A. (1977). Project Appraisal and Planning for Developing Countries, London Heinemann Educational Books Ltd.
- Marglin, S.A.(1967). Public Investment Criteria- Benefit-Cost Analysis for Planned Economic Growth, London.
- Mishan, E. J.(1979). Welfare Economics: An Assesment, North Holland Publishing Company, Amsterdam.
- Mckean, R. (1980). The Use of Shadow Prices, Penguin Books.
- Pigou, A.C. (1947). The Range Of Government Expenditure, R.W. Houstined Public Finance, Penguin Books.
- Öztürk, A.(1999). Fırsat Maliyeti ve Gölge Fiyatlar, Bursa İ.T.İ.A. Dergisi, Cilt:7, Sayı:1.
- Pearce, D.W. (1971). Cost-Benefit Analysis, London, Macmillan.

- Squire, L., Van Der Tak H.G. (1999). Economic Analysis of Projects, 3.B., London, International Bank For Reconstruction and Development, John Hopkins University Press.
- Standarts and Criteria for Formulating and Evaluating Federal Water Resource Development (Consultans Report). (1961). Washington, <http://www.worldbank.org>, 12.12.2010.
- Tokatlıoğlu, M.Y. (2019). Fayda-Maliyet Analizi, 2. Baskı, Aktüel Yayınları Alfa Akademi, İstanbul, Mayıs.
- U. K. Government, Cmnd 3437, Nationalised Industries: A Review of Economics and Financial Objectives(1967), <http://www.google-books.com>, 31.10.2010.
- Yıldırım, Z.R. (1985). Kamu Harcamalarında Planlama Tekniği Olarak Fayda-Maliyet Analizi, Çukurova Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

BÖLÜM 2:

**BORÇ KRİZİ ve AVRUPA BİRLİĞİ MALİ DENGELERİ
ÜZERİNDE YARATTIĞI ETKİLERİN İNCELENMESİ**

Dr. Öğr. Üyesi Sami BUHUR¹

¹ Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü, Balıkesir, Türkiye, y.s.buhur@hotmail.com

GİRİŞ

2008 Küresel Mali Kriz nedenleri ve sonuçları ile birlikte halen tartışılan ve sıcaklığını koruyan önemli bir olgudur. Krizin ortaya çıkmasında ve sonrasında ABD hükümetinin finansal piyasalara yönelik uygulamaları günümüzde devam eden tartışmalar arasında yer almaktadır.

Kısa süre içerisinde bütün dünya piyasalarında etkisini gösteren krize karşı ülkeler, kuruluşlar, bankalar ve organizasyonlar çeşitli önlemleri hayata geçirmeye çalışmışlardır. Finansal işlemlerin yoğun bir şekilde görüldüğü Avrupa bölgesinde kriz kendisini çok kısa bir sürede ve yoğun bir şekilde hissettirmiştir.

Eylül 2008 tarihinden itibaren Avrupa piyasalarında hissedilmeye başlayan ve birçok AB üyesi ülkenin mali dengeleri üzerinde etkili olan krize karşı Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası ve IMF ortak hareket etme kararı almışlardır. Yunanistan'ın içinde bulunduğu borç krizinin daha da derinleşmesi üzerine bu üç kuruluş kurtarma / yardım paketlerini hayata geçirmeye başlamıştır. Ancak uygulamaya geçirilen kurtarma paketleri, Yunanistan borç krizinin derinleşmesini engelleyememiştir.

Yunanistan borç krizinin bütün Avro bölgesinde yıkıcı etkiler yaratmasından çekinen başta Almanya olmak üzere AB üyesi ülkeleri yardımlara devam etmiştir. Borç krizinden önemli ölçüde etkilenen İrlanda, Portekiz ve İspanya'ya yönelik olarak da çeşitli mali yardımlara gidilmiştir.

Borç krizini aşmaya yönelik olarak uygulanan programlar İrlanda'da etkili olmuş ve İrlanda'nın kamu mali dengeleri 2014

yılından itibaren iyileşme eğilimi göstermiştir. Ancak Yunanistan için aynı süreç yaşanmamış, bu ülkede özellikle bütçe açıkları ve kamu borçlarının GSYH'ye oranları artmaya devam etmiştir.

Bu çalışmada, 2008 Küresel Mali Krizinin AB üyesi ülkeler üzerindeki etkisi ve borç krizini aşmaya yönelik alınan önlemler ve oluşturulan mekanizmalar ele alınmıştır. Çalışmanın derinleşmesini sağlamak adına çeşitli ulusal ve uluslararası resmi kurumların istatistiki verileri çalışmaya aktarılmıştır. Sonuçta, borç krizinin AB'nin kamu mali dengeleri üzerinde yarattığı etkiler ve borç krizini aşmaya yönelik alınan önlemlerin ne derecede başarılı olduğu tartışılmıştır.

1. Avrupa Birliği İktisadi ve Mali Bütünleşme Süreci

Savaşlardan yorulmuş Avrupa ülkeleri 1950'li yıllardan itibaren birlik olma yolunda önemli adımlar atmıştır. 1951 yılında Schuman Planı çerçevesinde temelleri atılan birlik, zamanla genişlemesini sürdürmüştür. 1993 yılında Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile parasal ve ekonomik birlik süreci önemli bir aşamaya gelmiştir (European Union, 2019).

Maastricht Antlaşması'nın temel hedeflerinden birisi, birliğe üye ülkelerin ekonomik göstergelerini birbirine yakınlaştırarak parasal ve mali disiplini sağlamaktır. Bu doğrultuda en bilinen ismi ile Maastricht Kriterleri² yayınlanmıştır. Maastricht Kriterleri iki ana başlık altında sınıflandırılmaktadır. Birincisi, mali disiplini sağlamayı

² Maastricht Antlaşmasınının 104. ve 121. maddelerinde ortaya konulmuştur.

amaçlayan mali kriterlerdir. İkincisi ise parasal disiplini sağlamaya çalışan iktisadi kriterlerdir (European Commission, 2019).

Mali disiplini sağlamaya yönelik kriterlere göre; üye ülkenin bütçe açıkları, GSYH'nın % 3'ünden fazla olmamalıdır ve ayrıca üye ülkenin kamu borçları, GSYH'nın % 60'ını aşmamalıdır. Parasal disiplini sağlamaya çalışan iktisadi kriterlere göre; birincisi herhangi bir üye ülkenin yıllık ortalama enflasyon oranı, AB'nde en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülkenin enflasyon oranı ortalamasını 1,5 puandan fazla geçmemelidir. İkincisi, herhangi bir üye ülkenin uzun vadeli devlet tahvili faiz oranı, en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülkenin faiz oranı ortalamasını 2 puandan fazla geçmemelidir. Üçüncüsü ise, üye ülke paraları Avrupa Para Sistemi Döviz Kuru Mekanizmasına dahil olmalı ve ulusal paranın döviz değişim oranı son iki yılda normal dalgalanmaya bırakılmalı ve devalüe edilmeksizin kur mekanizması içindeki değer değişimi (+/-) % 15'i geçmemelidir (European Commission, 2019).

Maastricht Antlaşması'na dayalı olarak 1999 yılında bazı üye ülkeler kendi ulusal para birimlerini kullanmayı bırakıp bugünkü adıyla Avroya geçmişlerdir. Avroya geçen ülkeler ulusal para politikalarından vazgeçerek bu yetkiyi Avrupa Merkez Bankası'na devretmişlerdir (European Commission, 2019). Para politikalarının merkezi bir kuruma veya otoriteye bırakılması bu ülkelerin mali ve iktisadi politikalarının yenilenmesini zorunlu hale getirmiştir.

2. 2008 Küresel Mali Kriz

İktisadi ve mali krizler çok çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Küresel boyuttaki krizlerin başlangıcı ve sonrasında diğer ülkelere yayılması farklı süreçlerden geçebilmektedir. 2008 Küresel Mali Krizi, mortgage yapısının ülke içerisinde likidite krizini yaratması ile başlayıp tüm dünyada etkisini gösteren küresel bir karaktere dönüşmesi ile sonuçlanmıştır (Koroğlu, 2018: 7-8).

2008 yılının Eylül ayında Lehman & Brothers'ın iflası ile tetiklenen süreç likidite krizine neden olmuş, ardından bankacılık ve finans krizine dönüşmüştür. Bu krizde temel öncüllerden birisi olan ipotekli konut finansman sisteminin yarattığı emlak kredi balonunun patlaması ile finansal kriz ortaya çıkmıştır. Krizin ortaya çıkmasının temel nedenleri arasında, likidite bolluğu, yoğun menkul kıymetleştirme, verilen kredilerin denetim eksikliği, regülasyon eksiliği vs. sayılabilir (Alantar, 2008: 1-10).

Yukarıda bahsi geçen nedenlere bağlı olarak kredi alanların borçlarını geri ödemede sıkıntı yaşamaları, bankaların mortgage fonlarında hızla bir düşüşe neden olmuş, konut fiyatları gerilemiş ve bankalar büyük finansal zararlarla karşı karşıya kalmışlardır (Dwyer ve Tkac, 2011: 229-231). Bu aşamadan sonra bazı finansal kuruluşlar faaliyetlerini sona erdirirken, bazıları ise ABD hükümeti tarafından kurtarma paketleri sonrasında ayakta kalabilmiştir.

ABD'nin 5. Büyük yatırım bankası olan Bearn Stearns iflas etmiş ve devamında hisseleri JP Morgan tarafından tartışmalı bir şekilde satın alınmıştır (Çelebi, 2015: 42). Ardından 158 yıllık büyük bir yatırım bankası olan Lehman & Brothers 16.09.2008 tarihinde

iflasını açıklamıştır. Benzer bir durumda olan Merrill Lynch hisse senetleri yüzde seksen oranında değer kaybına uğramış ve ardından Bank of America tarafından satın alınmıştır (Altunöz, 2013: 229).

1919 yılından beri faaliyetlerini sürdüren AIG (American International Group), konut kredilerin bağlı menkul kıymetlerin değer düşmesinden önemli ölçüde etkilenmiştir. AIG'in batmasının dünya finans piyasasında önemli sonuçlar doğuracağını düşünen ABD hükümeti, şirkete 2009 yılında 177 milyar dolar para aktarmış ve şirketin % 80 hissesini devralmıştır (Çelebi, 2015: 51).

Lehman & Brothers'ın iflası ile başlayan süreç panik yaratmış ve Washington Mutual'ın da iflas etmesine neden olmuştur. Bu finansal kuruluş 2008 yılının eylül ayında JP Morgan Chase'e satıldığı duyurulmuştur. Bu satış sonrası JP Morgan Chase ABD'nin en büyük bankasından birisi haline gelmiştir Aynı tarihlerde IndyMac Bancorp kurtarılmış, Wachovia Bank faaliyetlerini sona erdirmiştir (Coşkun, 2009: 33).

3. Avrupa Birliği Borç Krizi - Yunanistan Örneği

2007 yılında öncülleri ortaya çıkan ve 2008 ve 2009 yıllarında dünya genelinde resesyona neden olan kriz, 2009 ve 2010 yıllarında AB'de ticaret hacminin daralmasına ve AB'nin finansal yapısını önemli ölçüde etkilemeye başlamıştır (Flassbeck ve Lapavitsas, 2015: 14).

2008 Küresel Mali Krizi tek başına olmasa da Avrupa Birliği borç krizinin temel nedenleri arasında gösterilmektedir. Bu dönemde Avrupa Merkez Bankası krize çare olması için piyasalardaki likidite

miktarını arttırsa da, ilerleyen zamanlarda bu yöntem borç krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur (Akçay, 2012: 16).

Yukarıda bahsi geçen Maastricht Antlaşması ve ona dayalı olarak oluşturulan Maastricht Kriterleri ile parasal ve mali disiplin sağlanmaya çalışılsa da üye ülkelerin bu kriterleri uygulamada zamanla direnç göstermesi ve kendi mali politikalarını uygulamaktan vazgeçmemesi, Avrupa Birliği borç krizinin ortaya çıkmasında önemli diğer nedenlerden birisi olmuştur (Köroğlu, 2018: 11-12).

Yunanistan gibi ülkeler AB'ye üye olmalarının avantajlarını yaşamışlardır. Bu ülkeler üye olmanın getirdiği avantajla AB'nin mali kurumlarından rahatlıkla ve düşük faiz ile borç bulabilmişlerdir. Ancak bu ülkelerin mali ve iktisadi yapılarının zayıf oluşu, alınan borçları geri ödemede sorun oluşturmuştur. Özellikle Yunanistan'ın mali ve iktisadi verileri ile ilgili AB ve ilgili kurumları yanlış bilgilendirilmesi ve haksız yere yüksek miktarda kredi alması AB borç krizini daha da derinleştirmiştir (Türk ve Ersalan, 2016: 283-292).

Yunanistan borç krizinin ortaya çıkmasının en temel nedenlerinden birisi, AB'nin kısıtlayıcı maliye politikaları, dengesiz büyüme riskinin sınırlandırılması ve yüksek kamu borcunu düşürmeye yönelik yükümlülükleri istemesine rağmen Yunanistan'ın genişletici maliye politikaları izlemesidir. Örneğin, kamuda çalışanların ücretlerini ve diğer kamu harcamalarını arttırmışlardır. Artan ücretler üretim maliyetlerini ve ülke içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını arttırmıştır. Bu durum 2004 yılında Yunanistan'a Aşırı Açık Prosedürünün uygulanmasına neden olmuştur (Bahçe, 2016: 83-85).

Maastricht Kriterleri'nin en önemli ayağı olan bütçe açıklarının GSYH'yi % 3 aşmaması gerektiği halde, Yunanistan'ın bu kriteri 1999 yılından itibaren sağlamadığı ve hatta göstergeler üzerinde oynayarak (değiştirerek) bu kriteri sağladığı gibi göstermiş olduğu sonradan yapılan incelemelerde ortaya çıkmıştır (Marconi, 2011: 17). Bu durum AB'de Yunanistan'a olan güveni daha da sarsmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşları art arda Yunanistan'ın notunu 2009 yılından itibaren düşürmeye başlamışlardır. Bu tarihten itibaren Yunanistan'ın kredi bulması gittikçe zorlaşmıştır.

Yunanistan'da kamu mali yönetiminin başarısız uygulamaları, denetim eksikliği, rant kollama, yolsuzlukların artması borç krizinin derinleşmesine neden olmuştur (Markantonatou, 2013: 3). Maastricht Kriterleri açısından bakıldığında sadece faiz oranı hedefini tutturduğu ortaya çıkmıştır.

2008 Küresel mali krizin tüm dünyada hissedilmesi ile birlikte Yunanistan da bu krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Yunanistan ile başlayan AB borç krizi zamanla Portekiz, İtalya, İrlanda ve İspanya'da da etkili olmuştur. Bu durum ilgili ülkelerden alacaklı olan diğer ülkeleri olumsuz etkilemiş ve borç krizi derinleşmeye başlamıştır (Beck ve Peydro, 2015: 63).

AB genelinde yaygınlaşan borç krizi yıkıcı bazı olumsuz sonuçlar da ortaya çıkarmıştır. En başta borçlu ülkelere yönelik kemer sıkma ve kurtarma paketleri hayata geçirilmeye başlanmıştır. IMF'nin verdiği kredilerde borçlu ülkelere yönelik mali ve iktisadi bazı yaptırımların yürürlüğe konulmasını zorunlu hale getirmiştir. Örneğin,

Yunanistan'da 2010 yılından itibaren kamu maaşlarının dondurulması, ikramiyelerde % 10 kesintiye gidilmesi, mesai ücretlerini kaldırılması gibi tedbirlerin yürürlüğe konulmasını zorunlu hale getirmiştir (Bahçe, 2016: 88). Bu durum başta Yunanistan olmak üzere, yaptırım uygulanan borçlu ülkelerde toplumsal olayların ve kargaşanın yaşanmasına neden olmuştur.

Toplumsal olayların büyümesi ve kendi ülkelerine sıçrama ihtimali ve bu durumun Avroya zarar vermesi ihtimali nedeniyle AB, Yunanistan'ı kurtarmak için Yunanistan Borç Kolaylığı veya Kredi Havuzu adı altında yeni bir kurtarma paketi gündeme gelmiştir. 2010 yılında AB, IMF ile anlaşarak 3 yıl boyunca verilmek üzere 110 milyar Avroluk kredi paketini onaylamışlardır (Betz, 2014: 905).

AB ve IMF, Yunanistan'dan başlayan ve tüm Avrupa'yı etkisi altına alacak olan borç krizinin önlenmesi amacıyla toplamda 750 milyar Avroluk bir fona ihtiyaç olduğunu ilan etmişlerdir (Nelson vd., 2017: 1-17).

Yunanistan hükümeti krizden çıkmak amacıyla kemer sıkma politikasına devam etmiş, yeni vergiler konulmuş veya mevcut vergilerin oranları arttırılmıştır. Ancak bu durum 2011 yılından itibaren yoğun protestolar, grevlerle karşılığını bulmuştur. Birinci kurtarma paketi Yunanistan krizinin derinleşmesini önleyememiştir. Bunun üzerine yine AB ve IMF'nin onayı ile ikinci kurtarma paketi devreye sokulmuş ve Yunanistan'a 130 milyar Avroluk kredinin verilmesinin önü açılmıştır. Bu tarihten itibaren kredi derecelendirme kuruluşları Yunanistan'ın notunu arttırmışlardır (Bahçe, 2016: 93).

Takip eden tarihlerde farklı koalisyon hükümetleri iş başı yapsa da krizin önüne geçilememiştir. 2015 yılı Ocak ayında kemer sıkma politikaları ve bütçe denetimini ortadan kaldırmayı taahhüt eden Syriza partisi iktidara gelmiştir. Ancak aynı yıl içerisinde üçüncü kurtarma paketini onaylamak zorunda kalmıştır (Deloy, 2015: 2).

Takip eden tarihlerde Yunanistan, IMF'ye olan kredi taksitlerini geciktirmiş, diğer bir ifade ile temerrüde düşmüştür. Bu tarihe kadar uygulanan kemer sıkma politikaları Yunanistan ekonomisini durgunluğa itmiş, GSYH'de düşme gözlenmiş, işsizlik oranı % 25'lerde seyretmiştir (The New York Times, 2016). Mevcut konjonktürel sıkıntıları gidermek amacıyla 2015 – 2018 yılları arasında ödenmek üzere 86 milyar Avroluk üçüncü kurtarma paketi yürürlüğe konulmuştur

Yunanistan borç krizi tek başına 2008 Küresel Mali krizle bağlantılı değildir. 2008 öncesinde de Yunanistan'ın faiz oranı dışında diğer Maastricht Kriterlerini karşılayamadığı bilinmektedir. Ancak Küresel Mali Kriz Yunanistan borç krizinin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Örneğin, Küresel Kriz öncesinde borç / GSYH oranı % 60 iken bu oran 2014 yılında % 179 seviyesini görmüştür. Bu durum Yunanistan ekonomisinin borçlanma ile ayakta durduğunu göstermektedir (Bahçe, 2016: 97-98).

AB, Yunanistan borç krizinin bütün Avrupa'ya yayılmasını önlemek amacıyla her ne kadar kurtarma paketlerini uygulasa da bunda başarılı olamamıştır. Diğer bir ifade ile Yunanistan borç krizi AB genelinde etkisini hissettirmiştir. Bu tarihlerde Yunanistan'ın

AB'den ayrılması gerektiği tartışılrsa da böyle bir ayrılığın Avroya olan güveni sarsacağı endişesi ile vazgeçilmiştir.

4. Borç Krizinin AB'nin Mali Göstergeleri Üzerindeki Etkileri

ABD'de başlayan ve kısa süre içerisinde Avrupa Birliği üyesi ülkeleri üzerinde etkisini gösteren finansal kriz öncesi ve sonrası mali ve iktisadi göstergelerin ne şekilde etkilendiğinin ortaya konulabilmesi için bazı göstergelere bakmak gerekmektedir.

Bu göstergelerden birincisi ve en önemlilerden birisi genel bütçe dengesinin / açığının ne yönde etkilendiğidir. Aşağıdaki şekilde mavi ile ifade edilen eğilim 28 AB üyesinin genel bütçe dengesinin GSYH'ye oranı, turuncu ile ifade edilen ise Avro bölgesine dahil olan 19 AB üyesinin genel bütçe dengesinin GSYH'ye oranı görülmektedir.

Şekil 1: Genel Bütçe Dengesi / GSYH

Kaynak: Eurostat, 2019 **General Government Deficit / Surplus**,
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/data/main-tables>,
(Erişim Tarihi: 26.08. 2019)

Küresel Mali Kriz öncesinde -ortalama olarak- AB üyesi ülkelerin bütçe fazlasına sahip olduğunu, ancak krizin en etkili hissedildiği 2008, 2009 ve 2010 yıllarında ciddi anlamda bütçe açıkları ile karşılaştığı görülmektedir. Borç krizinin en etkili yaşandığı bu yıllarda Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası ve IMF'nin öncülüğünde alınan önlemler ve oluşturulan mekanizmaların etkisi ile bütçe açığı pozitif yönlü bir seyir izlemeye başlamıştır.

Aşağıdaki tabloda bütçe açıklarının GSYH'ye oranları tek tek ülkeler bazında gösterilmektedir. Bu tabloda en göze çarpan ülke Yunanistan'dır. Yunanistan'ın Küresel Mali Kriz öncesi bütçe açıklarının GSYH'ye oranı 2007 yılında 6,7 iken, bu oran kriz döneminde yükselmeye başlamış ve 2009 yılında % 15,1 seviyesini görmüştür. Aynı yıl AB ortalaması % 6,6 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Benzer bir durum İrlanda'da gözlenmiş, 2010 yılında İrlanda'nın bütçe açığının GSYH'ye oranı % 32,1 seviyesini görmüştür. Portekiz, İspanya ve Romanya'nın da aynı yıllarda bütçe açıkları ciddi seviyelere ulaşmıştır.

Aşağıda AB'nin borç krizine karşı aldığı önlemler sıralanacaktır. Bu önlemlerin etkisi ile 2010 ve 2011 yıllarından itibaren AB ülkelerinin bütçe açıklarının, toparlanma sürecine girdiği ve açık bir şekilde azalmanın olduğu gözlenmektedir.

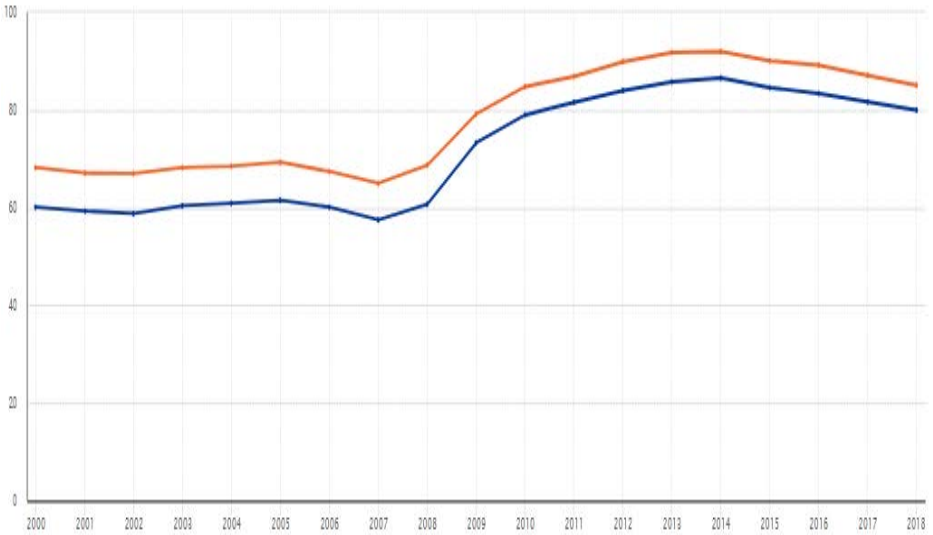
Tablo 1: Genel Bütçe Dengesi / GSYH, Ülkeler Görünümü

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
AB (28 Ülke)	-0.9	-2.5	-6.6	-6.4	-4.6	-4.3	-3.3	-2.9	-2.3	-1.7	-1.0	-0.6
AB (27 Ülke)	-0.9	-2.5	-6.6	-6.4	-4.6	-4.3	-3.3	-2.9	-2.3	-1.7	-1.0	-0.6
Belçika	0.1	-1.1	-5.4	-4.0	-4.2	-4.2	-3.1	-3.1	-2.4	-2.4	-0.8	-0.7
Bulgaristan	1.1	1.6	-4.1	-3.1	-2.0	-0.3	-0.4	-5.5	-1.7	0.1	1.2	2.0
Çekya	-0.7	-2.0	-5.5	-4.2	-2.7	-3.9	-1.2	-2.1	-0.6	0.7	1.6	0.9
Danimarka	5.0	3.2	-2.8	-2.7	-2.1	-3.5	1.1	1.1	-1.3	-0.1	1.4	0.5
Almanya	0.2	-0.2	-3.2	-4.2	-1.0	0.0	-0.1	0.6	0.8	0.9	1.0	1.7
Estonya	2.7	-2.7	-2.2	1.2	1.2	-0.3	-0.2	0.7	0.1	-0.3	-0.4	-0.6
İrlanda	0.3	-7.0	-13.8	-32.1	-12.8	-8.1	-6.2	-3.6	-1.9	-0.7	-0.3	0.0
Yunanistan	-6.7	-10.2	-15.1	-11.2	-10.3	-8.9	-13.2	-3.6	-5.6	0.5	0.7	1.1
İspanya	1.9	-4.4	-11.0	-9.4	-9.6	-10.5	-7.0	-6.0	-5.3	-4.5	-3.1	-2.5
Fransa	-2.6	-3.3	-7.2	-6.9	-5.2	-5.0	-4.1	-3.9	-3.6	-3.5	-2.8	-2.5
Hırvatistan	-2.4	-2.8	-6.0	-6.3	-7.9	-5.3	-5.3	-5.1	-3.2	-1.0	0.8	0.2
İtalya	-1.5	-2.6	-5.2	-4.2	-3.7	-2.9	-2.9	-3.0	-2.6	-2.5	-2.4	-2.1
Kıbrıs	3.2	0.9	-5.4	-4.7	-5.7	-5.6	-5.1	-9.0	-1.3	0.3	1.8	-4.8
Letonya	-0.5	-4.2	-9.5	-8.6	-4.3	-1.2	-1.2	-1.4	-1.4	0.1	-0.6	-1.0
Litvanya	-0.8	-3.1	-9.1	-6.9	-8.9	-3.1	-2.6	-0.6	-0.3	0.2	0.5	0.7
Lüksemburg	4.2	3.3	-0.7	-0.7	0.5	0.3	1.0	1.3	1.4	1.9	1.4	2.4
Macaristan	-5.0	-3.7	-4.5	-4.5	-5.4	-2.4	-2.6	-2.6	-1.9	-1.6	-2.2	-2.2
Malta	-2.1	-4.2	-3.2	-2.4	-2.4	-3.5	-2.4	-1.7	-1.0	0.9	3.4	2.0
Hollanda	-0.1	0.2	-5.1	-5.2	-4.4	-3.9	-2.9	-2.2	-2.0	0.0	1.2	1.5
Avusturya	-1.4	-1.5	-5.3	-4.4	-2.6	-2.2	-2.0	-2.7	-1.0	-1.6	-0.8	0.1
Polonya	-1.9	-3.6	-7.3	-7.3	-4.8	-3.7	-4.1	-3.7	-2.7	-2.2	-1.5	-0.4
Portekiz	-3.0	-3.8	-9.8	-11.2	-7.4	-5.7	-4.8	-7.2	-4.4	-2.0	-3.0	-0.5
Romanya	-2.7	-5.4	-9.1	-6.9	-5.4	-3.7	-2.2	-1.3	-0.7	-2.7	-2.7	-3.0
Slovenya	-0.1	-1.4	-5.8	-5.6	-6.7	-4.0	-14.7	-5.5	-2.8	-1.9	0.0	0.7
Slovakya	-1.9	-2.4	-7.8	-7.5	-4.3	-4.3	-2.7	-2.7	-2.6	-2.2	-0.8	-0.7
Finlandiya	5.1	4.2	-2.5	-2.6	-1.0	-2.2	-2.6	-3.2	-2.8	-1.7	-0.8	-0.7
İsviç	3.4	1.9	-0.7	0.0	-0.2	-1.0	-1.4	-1.6	0.0	1.0	1.4	0.9
İngiltere	-2.6	-5.2	-10.1	-9.3	-7.5	-8.1	-5.3	-5.3	-4.2	-2.9	-1.9	-1.5

Kaynak: Eurostat, 2019 **General Government Deficit / Surplus**, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/data/main-tables>, (Erişim Tarihi: 26.08. 2019)

Aşağıdaki şekilde (Şekil 2), AB üyesi ülkelerin –ortalama- genel kamu yönetimi borç toplamının GSYH'ye oranları verilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, 2007 yılına kadar % 60'lar seviyesinde seyreden ve Maastricht Kriterlerine uygun olan bu oran, Küresel Mali Krizin AB ülkelerinde de hissedilmeye başladığı 2008 yılından itibaren artış eğilimine girmiştir. 2014 yılına kadar artış eğiliminde olan ve ortalama % 90'lara varan bu oran, uygulanan mali disiplin politikaları sonucunda düşme eğilimine girmiştir. 2018 yılı sonu itibariyle genel kamu borçlarının GSYH'ye oranı, tüm mali önlemler ve oluşturulan mekanizmalara rağmen % 80 seviyesinden aşağıya inmemiştir.

Şekil 2: Kamu Borçları / GSYH

Kaynak: Eurostat, 2019 **General Government Gross Debt**,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_17_40/default/line?lang=en,
(Erişim Tarihi: 30.08. 2019)

Aşağıdaki tabloda (Tablo 2), genel kamu yönetimi borç toplamının GSYH'ye oranları ülkeler bazında verilmiştir. Yine en fazla üzerinde durulması gereken ülke Yunanistan'dır. Yunanistan'ın borç toplamının GSYH'ye oranı 2007 yılında % 103 seviyelerinde iken, krizin etkisi ile bu oran ilerleyen yıllarda artış eğilimini girmiştir. Uygulanan tüm mali disiplin ve kemer sıkma politikalarına rağmen Yunanistan'ın borcu 2018 yılı sonu itibariyle % 181,1 seviyesine ulaşmıştır.

Yunanistan'ın içinde bulunduğu borç krizini aşmaya yönelik olarak, Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası ve IMF bir araya gelerek üçlü bir organizasyon meydana getirmişlerdir. Kamuoyunda Troyka olarak da bilinen bu organizasyon, ilerleyen tarihlerde çeşitli mekanizmalar oluşturup, krizi aşmaya yönelik olarak önlem paketleri oluştursa da başarılı olamamıştır.

Yunanistan'ın yanında İrlanda, İtalya ve Portekiz'de de borç miktarının GSYH içerisindeki payı 2014 yılına kadar artarak devam etmiştir. Bu tarihten itibaren özellikle İrlanda'da borçların GSYH'ye oranı azalma eğilimine girmiştir. Bunun en önemli nedenleri arasında İrlanda'nın mali ve iktisadi alt yapısını güçlendirmede başarılı olmasıdır. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'de halen yüksek oranda seyreden bu oran gelecekte AB'nin yeni önlemler almasını da zorunlu hale getirecektir.

Tablo 2: Kamu Borç Toplamı / GSYH, Ülkeler Görünümü

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
AB (28 Ülke)	57.5	60.7	73.3	79.0	81.6	84.0	85.8	86.6	84.6	83.4	81.7	80.0
AB (27 Ülke)	65.0	68.7	79.2	84.8	86.9	89.9	91.8	92.0	90.1	89.2	87.1	85.1
Belçika	87.0	92.5	99.5	99.7	102.6	104.3	105.5	107.5	106.4	106.1	103.4	102.0
Bulgaristan	16.3	13.0	13.7	15.3	15.2	16.7	17.1	27.1	26.2	29.6	25.6	22.6
Çekya	27.5	28.3	33.6	37.4	39.8	44.5	44.9	42.2	40.0	36.8	34.7	32.7
Danimarka	27.3	33.3	40.2	42.6	46.1	44.9	44.0	44.3	39.8	37.2	35.5	34.1
Almanya	63.7	65.2	72.6	81.8	79.4	80.7	78.2	75.3	71.6	68.5	64.5	60.9
Estonya	3.7	4.5	7	6.6	6.1	9.7	10.2	10.5	9.9	9.2	9.2	8.4
İrlanda	23.9	42.4	61.5	86.0	110.9	119.9	119.7	104.1	76.8	73.5	68.5	64.8
Yunanistan	103.1	109.4	126.7	146.2	172.1	159.6	177.4	178.9	175.9	178.5	176.2	181.1
İspanya	35.6	39.5	52.8	60.1	69.5	85.7	95.5	100.4	99.3	99.0	98.1	97.1
Fransa	64.5	68.8	83.0	85.3	87.8	90.6	93.4	94.9	95.6	98.0	98.4	98.4
Hırvatistan	37.3	39.0	48.3	57.3	63.9	69.5	80.4	84.0	83.7	80.5	77.8	74.6
İtalya	99.8	102.4	112.5	115.4	116.5	123.4	129.0	131.8	131.6	131.4	131.4	132.2
Kıbrıs	54.0	45.6	54.3	56.8	66.2	80.1	103.1	108.0	108.0	105.5	95.8	102.5
Letonya	8	18.2	36.3	47.3	43.1	41.6	39.4	40.9	36.8	40.3	40.0	35.9
Litvanya	15.9	14.6	28.0	36.2	37.2	39.8	38.8	40.5	42.6	40.0	39.4	34.2
Lüksemburg	7.7	14.9	15.7	19.8	18.7	22.0	23.7	22.7	22.2	20.7	23.0	21.4
Macaristan	65.5	71.6	77.8	80.2	80.5	78.4	77.2	76.7	76.7	76.0	73.4	70.8
Malta	62.3	62.6	67.6	67.5	70.2	67.7	68.4	63.4	57.9	55.5	50.2	46.0
Hollanda	43.0	54.7	56.8	59.3	61.7	66.2	67.7	67.9	64.6	61.9	57.0	52.4
Avusturya	65.0	68.7	79.9	82.7	82.4	81.9	81.3	84.0	84.7	83.0	78.2	73.8
Polonya	44.2	46.3	49.4	53.1	54.1	53.7	55.7	50.4	51.3	54.2	50.6	48.9
Portekiz	68.4	71.7	83.6	96.2	111.4	126.2	129.0	130.6	128.8	129.2	124.8	121.5
Romanya	12.0	12.4	21.9	29.8	34.2	37.0	37.6	39.2	37.8	37.3	35.2	35.0
Slovenya	22.8	21.8	34.6	38.4	46.6	53.8	70.4	80.4	82.6	78.7	74.1	70.1
Slovakya	30.1	28.5	36.3	41.2	43.7	52.2	54.7	53.5	52.2	51.8	50.9	48.9
Finlandiya	34.0	32.7	41.7	47.1	48.5	53.9	56.5	60.2	63.4	63.0	61.3	58.9
İsveç	39.2	37.7	41.3	38.6	37.8	38.1	40.7	45.5	44.2	42.4	40.8	38.8
İngiltere	41.7	49.7	63.7	75.2	80.8	84.1	85.2	87.0	87.9	87.9	87.1	86.8

Kaynak: Eurostat, 2019, **General Government Gross Debt**,

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/w/sdg_17_40/default?lang=en, (Erişim Tarihi: 30.08. 2019)

5. Avrupa Birliği'nde Borç Krizine Karşı Alınan Önlemler ve Oluşturulan Mekanizmalar

ABD'de Eylöl 2008 tarihinde başlayan ve kısa sürede Avrupa'yı da etkisi altına alan Küresel Mali Krize karşı AB üyesi ölkeler çeşitli önlemler almak zorunda kalmışlardır. Bu kriz sadece Yunanistan'da değil bütün Avrupa'da borçlanma ve bütçe açığı sorununu ortaya çıkarmıştır.

Borç krizini aşmaya yönelik Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa Komisyonu yanında IMF de önemli bir rol üstlenmiştir. Borç krizinde özellikle Avronun (parasal birliğin) tartışılır hale gelmesi bu kuruluşların önderliğinde ciddi önlemlerin alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Örneğin, Almanya borç krizinin ortaya çıktığı 2008 yılının Ekim ayında 500 milyar Avroluk bir kurtarma paketini kamuoyuna açıklamıştır (Keller, 2013: 360-371). Kurtarma paketlerinin ana ekseni bankacılık ve finans sisteminin ayakta kalmasını sağlamaktır.

Borç krizini aşmaya yönelik Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Komisyonu ve IMF'nin ortak çalışmaları ile alınan belli başlı önlemler aşağıda sıralanmaktadır.

5.1. Altılı Paket

2010 Eylöl ayında Avrupa Komisyonu tarafından yasa önerisi olarak Avrupa Parlamentosuna sunulmuştur. Ekim 2011 tarihinde yürürlüğe giren pakette, mali sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik olarak önleyici ve düzeltici mekanizmaların daha güçlü bir şekilde hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Altılı Paket (Six-Pack) adı altında

altı adet mali ve iktisadi tedbirleri içeren düzenleme ayrıntılı bir şekilde sıralanmaktadır (European Parliament, 2014).

Altılı Paket ile her ne kadar Maastricht Kriterlerine yakınsamak hedeflense de uygulamada tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Bunun en önemli nedenleri arasında, bu kriterlere uymayan ülkelere yaptırımın tam anlamıyla uygulanamamasıdır. Özellikle Almanya ve Fransa gibi AB içerisinde dinamo konumundaki ülkelere bu yaptırımların uygulanması zor görünmektedir.

5.2. 2020 Stratejisi

Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme İçin Avrupa stratejisi olarak adlandırılan bu düzenleme Mart 2010 tarihinde kabul edilmiş ve Lizbon Stratejisinin yerini almıştır. Bu strateji ile 2020 yılına kadar ulaşılması gereken hedefler beş madde halinde sınıflandırılmıştır. Bu hedefler istihdam, araştırma ve geliştirme, iklim değişikliği ve enerji, eğitim, yoksulluk başlıkları altında sıralanmaktadır (European Comission, 2019).

2020 stratejisi ile AB'nin rekabet edebilirlik gücünü arttırma, işgücü kalitesini arttırma, daha dengeli büyüme ve yenilikçiliği teşvik etme gibi hedefler ortaya konulmuştur. Ancak bu hedeflerin hayata geçirilmesinde tam bir uyumun sağlandığını iddia etmek doğru olmayacaktır.

5.3. Mali İstikrar Antlaşması

Mali Sıkılaştırma (Fiscal Compact) olarak da bilinen bu antlaşma 2012 yılında AB üyesi ülkeler tarafından imzalanmıştır. Ekonomik ve Parasal Birlikte Yönetişim Antlaşmasının üçüncü başlığını oluşturan Mali Sıkılaştırma ile denk bütçe kuralının ilgili ülke mevzuatına uyarlanması, Altılı Paket'te de yer alan Aşırı Açık Prosedürünün güçlü bir şekilde uygulanması, kamu borcu ile ilgili ülkelerin ön rapor hazırlanması gerektiği vurgulanmaktadır (European Parliament, 2015).

Bu antlaşmanın temel amacı, 2008 Küresel krizi sonrası ortaya çıkan ve önlenemeyen borç stokunu ve bütçe açıklarını sürdürülebilir bir seviyeye getirerek mali disiplini tekrar tesis etmektir. Denk bütçe kuralının yeniden getirilmesi ve Aşırı Açık Prosedürünün daha güçlü bir şekilde uygulanması da bunun göstergeleridir.

5.4. Diğer Önlemler

Mali istikrarı sağlama ve finansal krizlere karşı daha güçlü bir yapının oluşturulması amacıyla aşağıda sıralanan fonlar ve mekanizmalar hayata geçirilmiştir.

- İkili Paket
- Ödemeler Dengesi Fonu
- Kredi Havuzu (Yunanistan'a)
- Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması
- Avrupa Finansal İstikrar Fonu
- Euro Rekabet Paketi

Bu fonlar ve mekanizmalar aracılığı ile borç krizinden etkilen AB üyesi ülkeler desteklenmiştir. Örneğin, Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması ve Avrupa Finansal İstikrar Fonu aracılığıyla toplamda 500 milyar Avroluk kredi verebilme imkanı yaratılmıştır. Ekim 2012 tarihinden itibaren bu iki fon Avrupa Finansal Mekanizmasına devredilerek kalıcı hale getirilmiştir (European Financial Stability Facility, 2019).

SONUÇ

Küresel Kriz sonrasında ortaya çıkan ve bütün Avrupa'yı etkisi altına alan borç krizinin derinleşmesinin belli başlı sebepleri arasında; Maastricht Kriterleri'nin kriz öncesi dönemde de birçok AB üyesi ülke tarafından karşılanamaması, mali disiplinin sağlanmasında uygulanan politikaların yetersiz kalması, kriz öncesi makro ekonomik dengesizliklerin ve kırılganlıklarının göz ardı edilmesi, birlik üyesi ülkeler arasında koordinasyon ve iletişimin tam olarak sağlanamaması gibi sebepler sayılabilir.

2008 Küresel Krize yönelik olarak en önemli eleştirilerden birisi AB'nin krize müdahalede geç kalmasıdır. Bu durum, krizin AB genelinde daha da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Finansal piyasalardan başlayan borç krizi reel sektörü etkilemiş, birçok ülke durgunluk ve işsizlikle karşılaşmıştır. Üye ülkelerde uygulanan kemer sıkma ve bütçe disiplini politikaları grevler ve protestolarla karşılığını bulmuş, ülkelerin siyasi istikrarı üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

Yunanistan'da yaşanan krizin derinleşmesi başta İrlanda, Portekiz, İtalya ve İspanya olmak üzere diğer AB ülkelerini etkilemiş ve AB genelinde Yunanistan'ın birlikten ayrılması gerektiği fikri yaygınlaşmıştır. Ancak, Yunanistan'ın ayrılması Avroya ve bir bütün olarak AB'nin kuruluş felsefesine zarar vereceği endişesi ile Yunanistan'a yönelik kurtarma paketleri niceliksel olarak arttırılmıştır.

Krize çare olarak IMF ile birlikte hareket edilmiş, bu durum krizin yavaşlatılmasında etkili olmuştur. Ancak IMF'nin ilgili ülkelere

yönelik uyguladığı mali istikrar programları kimi zaman bu ülkelerin hükümetleri veya kamuoyu tarafından dirençle karşılaşmıştır.

Borç krizine yönelik başta Yunanistan olmak üzere ilgili ülkelere yönelik uygulanan kurtarma ve krizden çıkış paketlerini her ülke tam anlamıyla ve başarılı bir şekilde uygulayamamıştır.

Borç krizinin aşılmasına yönelik yukarıda sayılan bütün önlemlerin nihai ve ortak amacı, üye ülkelerin kamu mali yönetimlerinin sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını sağlamak, mali disiplini kalıcı bir şekilde tesis etmek, ülkeler arasında mali ve ekonomik koordinasyonun güçlendirilmesini sağlamaktır.

AB'nin içinde bulunduğu borç krizi tek başına AB üyesi ülkeleri etkilememiştir. AB ile ticari ve finansal ilişkiler içerisinde bulunan çevre ve aday statüsünde bulunan ülkeleri de etkilemiştir. Örneğin, dış ticaretinin neredeyse AB üyesi ülkelerle olan Türkiye'de bu krizden belli ölçülerde etkilenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akçay, B. (2012). Yunanistan Ekonomisinde Devlet Borç Krizi-Cari Açık İlişkisi. Maliye Dergisi, 163, 15-35
- Alantar, D. (2008). Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. Maliye ve Finans Yazıları, 1(81), 1-10.
- Altınöz, U.(2013). Finansal Krizler Erken Uyarı Sistemleri ve 2008 Krizi İçin TR- ABD Örneği, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Bahçe, E. (2016). 2008 Küresel Finansal Krizi Çerçevesinde Avrupa'da Meydana Gelen Borç Krizi ve Türkiye'nin Kamu Mali Dengeleri Üzerine Yansımaları, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye ABD, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Beck, T., Peydro, J.L., (2015). Five Years of Crisis (Resolution)- Some Lessons, (in) Editors Richard Baldwin ve Francesco Giovazzi, The Eurozone Crisis: A Consensus View of the Cause and a Few Possible Solutions, CEPR Press (63-71).
- Betz, F. (2014). Disequilibrium Pricing, Greek Euro Crisis. Theoretical Economics Letters. 2014(4): 897-909, <https://www.scirp.org/journal/PaperInformation.aspx?PaperID=52446>, (Erişim Tarihi: 12.08.2019).
- Coşkun, Y.(2009). Küresel Kriz Sürecinde Yatırım Bankaları ile Diğer Finansal Araçlarda Yaşanan Finansal Başarısızlıklar ve Kamusal Müdahaleler. Bankacılar Dergisi, Sayı 71.
- Çelebi, S. (2015). 2008 Küresel Finansal Krizinin ABD Bankacılık Sektörüne Etkileri ve Türkiye Bankacılık Sektörüne

Yansımaları, İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü Uluslararası Bankacılık ve Finans Ana Bilim Dalı, Uluslararası Bankacılık Ve Finans Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Deloy, C. (2015). The Radical Left Coalition is Due to Come Out Ahead in The General Elections Programmed For 20th September in Greece. Fondation Robert Schuman European Elections Monitor, <https://www.robert-schuman.eu/en/doc/oe/oe-1602-en.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.08.2019).

Dwyer, G. P. ve P. A. Tkac (2011). The Financial Crisis of 2008 and Subprime Securities, (in) Editor Robert W. Kolb, Financial Contagion-The Viral Threat to the Wealth of Nations, New Jersey: John Wiley&Sons, 229-236.

European Comission. (2019). Convergence Criteria For Joining, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_en, (Erişim Tarihi: 31.07. 2019)

European Comission. (2019). Europe 2020 Strategy, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en (Erişim Tarihi: 20.08. 2019)

European Financial Stability Facility. (2019), European Financial Stability Facility (EFSF), https://www.esm.europa.eu/sites/default/files/2016_02_01_efsfaq_archived.pdf, (Erişim Tarihi: 11.08.2019)

- European Parliament, (2014). Review of the Six-pack and Two-pack, <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-AaG-542182-Review-six-pack-two-pack-FINAL.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.08.2019)
- European Parliament, (2015). Fiscal Compact Treaty: Scorecard for 2015, How Far are EU Member States Meeting Their European Council Commitments?, http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/581403/EPRS_STU%282016%29581403_EN.pdf, (Erişim Tarihi: 16.08.2019)
- European Union, (2019). The History of the European Union, https://europa.eu/european-union/about-eu/history/1946-1959/1951_en, (Erişim Tarihi: 02.08.2019)
- Eurostat, (2019). General Government Deficit / Surplus, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/data/main-tables>, (Erişim Tarihi: 26.08.2019)
- Eurostat, (2019). General Government Gross Debt, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_17_40/default/line?lang=en, (Erişim Tarihi: 30.08.2019)
- Flassbeck, H. and C. Lapavitsas, (2015), Against The Troika Crisis and Austerity In The Eurozone, Verso, (1-125), <https://www.versobooks.com/books/1950-against-the-troika>, (Erişim Tarihi: 10.08.2019)
- Keller, B. (2013). Germany: The Public Sector in the Financial and Debt Crisis, European Journal of Industrial Relations, 19, 2013, 4, 359 – 375.

- Köroğlu, D. (2018). Küresel Ekonomik Kriz ve Avrupa Borç Krizinin Türkiye Hisse Senedi Piyasası Üzerindeki Etkileri: Olay Çalışması Yaklaşımı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Marconi, C. (2011). Does the Watchdog Bark? The European Union, the Greek Debt Crisis and the Press. University of Oxford Reuters Institute for the Study of Journalism. Oxford, <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/does-watchdog-bark-european-union-greek-debt-crisis-and-press>, (Erişim Tarihi: 15.08. 2019)
- Markantonatou, M. (2013). Diagnosis, Treatment, and Effects of the Crisis in Greece: A Special Case or a Taste Case, Planck Institute for the Study of Societies, Discussion Paper 13/3
- Nelson R.M., Belkin P. and Jackson J.K. (2017), The Greek Debt Crisis: Overview and Implications for the United States, Congressional Research Service 7-5700 www.crs.gov R44155, <https://fas.org/sgp/crs/row/R44155.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.08. 2019),
- The New York Times. (2016). Explaining Greece's Debt Crisis, <https://www.nytimes.com/interactive/2016/business/international/greece-debt-crisis-euro.html>, (Erişim Tarihi: 20.08. 2019)
- Türk, A. ve Eraslan, C. (2016). Yunanistan Borç Krizinin Nedenleri ve Sonuçları: Yapay Sinir Ağları ile Bir Analiz, Gaziantep University Journal of Social Sciences (<http://jss.gantep.edu.tr>) 15(2):281-302 ISSN: 2149-5459.

BÖLÜM 3:

**DÖVİZ KURUNUN VE KREDİ TEMERRÜT TAKASININ
BANKACILIK ENDEKSİ ÜZERİNE ETKİSİ: BORSA
İSTANBUL ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra GAZEL¹

Dr. Öğr. Üyesi Murat KESEBİR²

¹ Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yozgat, Türkiye. sumeyra.gazel@bozok.edu.tr

² Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, Yozgat, Türkiye. murat.kesebir@bozok.edu.tr

GİRİŞ

Finansal piyasalar ülkelerin birbirileri ile ekonomik ilişkilerinde dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Yatırımcılar bir ülkeye yatırım yapmak istedikleri zaman, o ülkenin finansal verilerini analiz edip risk, belirsizlik ve getiri faktörü üzerinden yatırımlarını gerçekleştirmek istemektedirler. Geleceğe yönelik beklentilerde yüksek risk faktörü piyasaya girecek yatırımcıların dikkate aldıkları en temel esaslardan biridir. Bu bakımdan, yatırımcılar genellikle belli başlı kredi derecelendirme kuruluşlarının yayınlamış oldukları notlar üzerinden değerlendirme yapmaktadırlar. Fakat son yıllarda yatırımcıların daha fazla dikkatini çeken bir ölçüt bulunmaktadır. Bu ölçüt kredinin geri ödenmeme riskinin belirli bir kuruma devredilmesini ifade eden kredi temerrüt takasıdır.

Yatırımcının almış olduğu borçlanma senedinin ödenmeme riskine karşılık bir bakıma kredinin sigortası olarak ifade edilen bu ölçüte CDS primi denilmektedir. CDS priminde meydana gelen artış, yatırımcı açısından riskin arttığını ifade etmektedir. CDS primindeki artış genellikle kredi notundaki düşüşler, piyasanın kendi dinamikleri ve politik unsurların bir araya gelmesi ile ifade edilebilir. Bu sebeple yatırımcılar, bir ülkeye yatırım yapmadan önce ilk başta bu primi incelemektedir.

Bunun yanı sıra ülke para biriminin diğer ülke para birimleri karşısındaki değerini ifade eden döviz kurları, diğer önemli risk faktörlerinden birini ifade etmektedir. Geleneksel teoriye göre; ihracat odaklı bir ülkede döviz kurlarında meydana gelecek düşüş, ülkenin dış ticaretteki rekabet avantajını kaybetmesine neden olacak ve bu da ülke

ekonomisi açısından olumsuzluk doğuracaktır. Buna karşın, ithalat ağırlıklı işlem gerçekleştiren ülkelerde döviz kurunda yaşanan düşüş ülke ekonomisini olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca hisse senedi piyasası yabancı yatırımcılar açısından daha ucuz kaldığı için bu durumdan pozitif yönde etkilenecektir (Eyüboğlu ve Eyüboğlu, 2018:9). Katılımcılarının yarısından fazlasının yabancı yatırımcı olduğu Borsa İstanbul'da (BIST) bu etki daha da güçlü hissedilebilir. BIST'in öncü endekslerinden biri olan ve bankacılık hisselerinin yer aldığı bankacılık endeksi, döviz kurlarında meydana gelen bu artış ya da azalıştan önemli ölçüde etkilenebilir. Ayrıca CDS primleri bu endeksin yönünü tayin etmede önemli bir faktör olabilir.

Çalışmada, bankacılık sektörü açısından önemli olan döviz kurunun ve bir ülkeye yatırım yapılması noktasında son yıllarda en çok dikkate alınan risk priminin, bankacılık endeksi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ayrıca BIST'te önemli bir ağırlığa sahip olan ve genellikle bankacılık endeksi ile kıyaslanan sınai endeksi çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde kredi temerrüt takası kavramı ve işleyişi genel hatları ile anlatılmış, üçüncü bölümde literatür taraması başlığı altında daha önce yapılan belli başlı çalışmalara yer verilmiştir. Dördüncü ve beşinci bölümde veri ve yöntem hakkında bilgi verilerek bulgular ortaya konmuştur. Sonuç bölümünde ise analiz sonuçları genel hatları ile irdelenerek, görüş ve önerilerde bulunulmuştur.

1. CDS Kavramı ve Unsurları

CDS en temel ifadeyle kredi riskine karşı bir tür sigortadır. Bu kavramın içerisinde; özel olarak müzakere edilen ikili sözleşme, referans yükümlülüğü, prim, sözleşmede belirtilen vade, koruma alıcısı ve koruma satıcısı bulunmaktadır. Burada koruma alıcısı, koruma satıcısına periyodik ödemeler yapar ve koruma satıcısı meydana gelen bu kredi olayında sözleşme sonlandırılırsa, alıcıya tazminat ödemesi gerekmektedir (Heijmans vd.,2008:2).

Kredinin sigortalanması mantığı ile çalışan bu sistemin bir işleyişi bulunmaktadır. Aşağıda birkaç madde altında bu sisteme ilişkin kavramlar yer almaktadır (Anthropelos, 2010:2-3):

- Referans Varlık: Korumanın satın alındığı varlıktır. CDS'lerin çoğunda referans varlık bir borç, tahvil veya bunlardan oluşan bir sepettir.
- Takasın Vadesi: Bu korumanın geçerli olduğu dönemdir. Vadeye kadar temerrüde düşülmediği takdirde, koruma satıcısının herhangi bir yükümlülüğü yoktur.
- Kredi Olayları: Gerçekleşmesi, referans varlığın temerrüdü anlamına gelen olaydır. Sözleşmeye dahil edilebilecek olaylara örnek olarak referans kuruluşun iflası, referans varlık ile ilgili borçlanma şartı yerine getirilmemesi gibi unsurlar gösterilebilir. Kredi olayları, takasta kullanılan temerrütsüz terimin belirtimidir.
- Prim Ödemeleri (Koruma Ücreti): Koruma alıcısının, koruma karşılığında satıcıya ödediği ödemelerdir. Bu ödemelerin sağlanması için iki yol vardır. Birincisi, swapın vade sonuna

kadar periyodik olarak; ikincisi, swapın başlangıç gününde ödenmesidir.

- **Gecikme Ödemesi:** Temerrüt takası vadesinden önce gerçekleşirse, koruma satıcısının koruma alıcısına yapması zorunlu olan ödemedir. Bu ödeme genellikle koruma alıcısının referans varlık üzerindeki kaybını taklit eder. Bu ödemenin tutarı genellikle kredi olaylarından hangisinin gerçekleştiğine bağlıdır ve bu durum sözleşmede açıkça belirtilmelidir.

Bir ülkenin kredi riskinin ölçülmesinde önemli gösterge olan CDS primleri, tahvil piyasasına göre daha fazla likit olmasından dolayı avantajlı durumdadır. Bu sebeple, CDS verileri ülkenin kredi spreadleri noktasında daha gerçekçi verileri sunmaktadır (Kılıcı,2017:74). Türkiye CDS primleri incelendiğinde gerek iç piyasadaki veriler gerekse de dış piyasada oluşan çeşitli faktörler ile dalgalı bir seyir izlemektedir. Türkiye CDS primleri Mart 2014 ile 2015 arasında çoğunlukla 200 puanın altında iken, 2015 ile 2016 yılları arasında 200 ile 300 puan arasında seyrettiği görülmektedir. Prim 2017 yılında 161 seviyesine kadar gerilerken (Eylül 2017); 31 Ağustos 2018'de 576,62 puan ile rekor düzeye ulaşmıştır (Bloomberg).

2. Literatür Taraması

Hem risk primi hem de döviz kurları ile ilgili yerli ve yabancı olarak birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Bunlardan Duffie (1998), kredi takaslarının değerlendirilmesi isimli çalışmasında, kredi temerrüt takası hakkında genel bilgiler vermiş ve konuyu detaylandırmıştır. Konu hakkında diğer çalışmaların ağırlıkla 2008 krizinden sonra

gerçekleştirildiği görülmekte olup; krizin çıkış noktası olan türev ürünlerle birlikte CDS'in de bu süreçte dolaylı olarak yer alması sonraki yıllarda bu konu ile ilgili çalışmaların yapılmasına ve ekonomideki çeşitli verilerle ilişkisinin incelenmesine sebep olmuştur.

Plank (2010), gelişmekte olan ülkelerle ilgili çalışmasında, makroekonomik değişkenlerin CDS dinamiklerini ne ölçüde etkilediklerini incelemiştir. Bu durumda hedef alınan nokta, dış borç ödeme gücü ile CDS primleridir. Ülkenin ödeme düzeyi ile ödenmemiş dış borcun dinamikleri ve ülkenin temerrüt riski ilişkisi çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda, CDS primi ile dış borç ödeme gücü arasında ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Zhang, Yau ve Fung'un (2010) çalışmalarında, Amerikan doları cinsinden dört para biriminin (İngiliz Sterlini, Japon Yeni, Euro ve Avustralya Doları) günlük verileri Ocak 2004'ten Şubat 2008'e kadar olan dönemde, CDS piyasası ile döviz piyasası arasındaki ilişki incelenmiştir. Granger nedensellik testi ile çalışma gerçekleştirilmiş olup sonuçta; CDS endeksindeki değişikliklerin bazı para birimleri için önemli para ticaret bilgisi verdiğine dikkat çekmektedir.

Bir diğer çalışmada Longstaff vd. (2011), 26 ülkenin 2000-2007 yılına ait verileri ile o ülkelerin çeşitli göstergeleri üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışmasında, korelasyon ve regresyon analizini yaparak her iki göstergenin de ilişki yönünü tespit etmiştir. Sonuçlara göre, CDS primi ile döviz kurları arasında pozitif yönde bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Liu ve Morley'in (2012) gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında; CDS primleri ile makroekonomik değişkenler arasında

meydana gelen ilişkiyi incelemişlerdir. VAR ve Granger nedensellik testi ile yapılan çalışma sonucunda, döviz kurunun CDS primi üzerinde en çok etkiye sahip olduğu; faiz oranının ise dolara göre sınırlı bir etkisinin bulunduğu ve CDS'den döviz kuruna doğru bir nedenselliğin bulunduğu ifade edilmiştir.

Bir diğer çalışmada Ketten, Başarır ve Kılıç (2013), Türkiye'nin 5 yıllık CDS primi ile bunu etkileyebileceği düşünülen değişkenler arasındaki ilişkiyi VAR modeli ile incelemiştir. Amerika'nın kısa ve uzun dönem faiz oranları, Dow Jones endeksi, petrol fiyatı gibi değişkenler ele alınmıştır. Bu değişkenlere ait Ekim 2000 ile Mayıs 2013 arasındaki günlük değerler kullanılmış olup; aralarında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Bunun dışında Granger nedensellik testinde ise sadece Amerika'nın uzun dönemli faiz oranlarından Türkiye'nin CDS primine doğru tek yönlü nedensellik bulgusuna ulaşılmıştır.

Koy ise (2014), 8 ülkeye ait CDS primi ve Eurotahvil primleri arasındaki ilişkiyi Ocak 2009-Kasım 2012 dönemi için incelemiştir. Eşbütünleşme Analizi ve Birim Kök Testi sonuçlarına göre, CDS primleri ile Eurotahvil primleri arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İspanya gibi ülkelerin CDS primlerinde olan bir değişimin Eurotahvil primlerindeki değişime neden olduğunu tespit etmiştir.

Fonseca ve Gottschalk'ın çalışmalarında (2015), dört Aysa Pasifik ülkesinin (Hong Kong, Japonya, Kore ve Avustralya) piyasalarından elde edilen veriler ile CDS primleri ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Buradan ortaya çıkan sonuç ise

CDS verilerinde meydana gelen oynaklık ile hisse senetleri getirisinde oluşan dalgalanma arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle, CDS priminde meydana gelen dalgalanmanın seçilmiş ülkelerin hisse senedi getirilerini de etkilediği saptanmıştır.

Başarır ve Keten'in (2016) diğer çalışmasında ise; gelişmekte olan ülkelerin CDS primleri ile hisse senetleri ve döviz kurları üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, 2010 ile 2016 yılları arasındaki veriler incelenmiş olup; Grenger nedensellik testi ve eşbütünleşme testleri yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, döviz kurları ile CDS primleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilemezken, hisse senetleri ile çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Görmüş ve Aksoylu'nun (2017) CDS primini etkileyen faktörleri araştırdıkları çalışmalarında, CDS priminden etkilenen değişkenleri incelemişlerdir. Türkiye, Endonezya, Malezya, Filipinler gibi ülkelerin yanı sıra; Almanya, İtalya, İspanya ve Fransa gibi ülkelerin de olduğu 17 ülkeye ait veriler ele alınmıştır. 2005 ile 2015 dönemini kapsayan çalışmada; döviz kuru, Amerikan devlet tahvili faiz oranı ile volatilité endeksi arasında nedensellik araştırılmıştır. Çalışma sonucuna göre, CDS primi ile yukarıda ifade edilen değişkenler arasında asimetrik nedensellik ilişkisinin olduğu ortaya konmuştur.

Yüksel ve Yüksel'in çalışmalarında (2017), Avrupa borç krizi döneminde, CDS primi ile global risk faktörlerini incelemişlerdir. Çalışmada Eşik Değerli GARCH modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre incelenen ülkelerin tamamına yakınında, Yunanistan'da yaşanan borç krizi seyrinin ülke CDS primiyle ilişkili

olduğunu ifade etmişlerdir. VIX volatilité endeksi ile CDS priminde meydana gelen değişim arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, bu sonuçların sadece bir tek ülke için değil diğer ülkelerin CDS primi dalgalanmaları için de geçerli olduğunu ifade etmişlerdir.

Çonkar ve Vergili'nin (2017) alışımasında ise; Türkiye'deki CDS primleri ile döviz kurları arasındaki ilişki 2010 ile 2015 dönemi için incelenmiştir. Birim kök testleri, Johansen Eşbütünleşme testi ve Nedensellik testi ile sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre, Dolar/Türk Lirası kurundan Türkiye'nin CDS primine ve Euro/Türk Lirası kuruna doğru anlamlı düzeyde tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Buradaki çalışmadan ortaya çıkan sonuç, her iki değişken arasında da bir ilişkinin olduğu yönündedir.

Dinç, Yıldız ve Kırca'nın (2018), CDS primindeki yapısal kırılmaların ekonometrik analizini yaptıkları çalışmalarında, Ocak 2012 ile Aralık 2016 tarihleri arasında CDS primlerindeki kırılmaları birim kök testi ile belirlemişlerdir. Bu test sonucuna göre, Nisan 2013, Eylül 2014, Haziran 2015 ve Şubat 2016'da kırılmalar tespit edilmiş olup, ülkede yaşanan çeşitli gelişmelerin, CDS verilerindeki bu kırılmalar üzerinde etkili olduğu saptanmıştır.

Şahin ve Özkan'ın (2018) çalışmasında ise; BİST 100 endeksi ve döviz kuru ile CDS primi arasındaki ilişki kısa ve uzun dönemli olarak incelenmiştir. Bu sebeple her üç değişkene ait veriler 2012 ile 2017 yılları arasında aylık olarak kullanılmıştır. Bu verilerle gerçekleştirilen uygulama sonuçlarına göre; kredi temerrüt takası ile BİST 100 endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna karşın,

BİST 100 endeksi ile döviz kurları arasında nedensellik ilişkisi saptanamamıştır.

Aldasoro ve Ehlers'in (2018) çalışmalarında ise, geçmişten günümüze CDS ile ilgili bilgiler verilmiş olup özellikle 2007 yılında yaşanan kriz sonrasındaki 10 yıllık süreç incelenmiştir. Kriz sonrası yapılan çalışmalar ile sözleşmelerin standardizasyonu, genişletilmiş raporlama gereklilikleri, merkezi takas gibi konuların yanında; CDS in yıllar itibari ile talep edilmesi noktasında çeşitli verilere de yer verilmiştir.

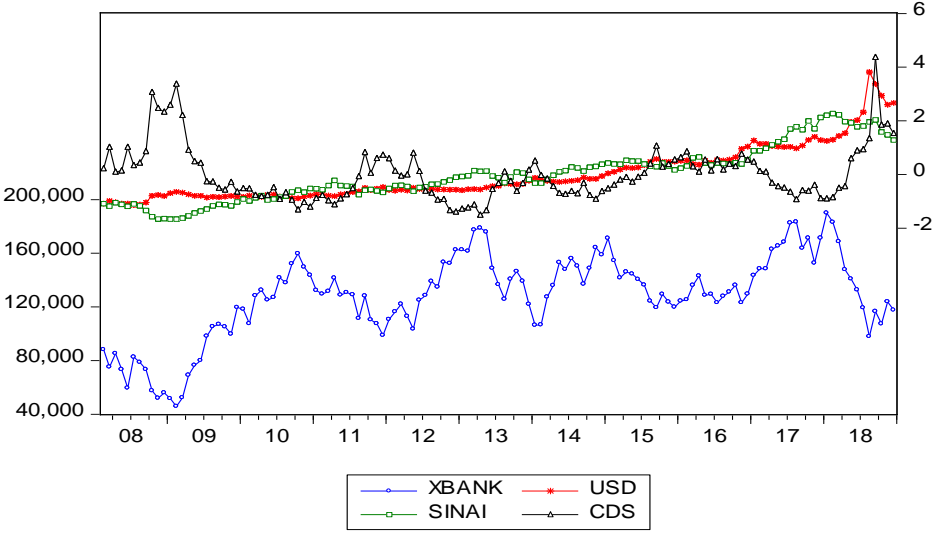
Çalışmamızda yukarıdaki literatürde yapılmış çalışmalardan farklı olarak, döviz kurunun ve CDS priminin Borsa İstanbul'da yer alan bankacılık endeksi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ayrıca araştırmaya, bankacılık endeksi verileri ile birlikte sanayi hisselerinin de bulunduğu sınai endeksi verileri de dâhil edilmiştir.

3. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada, BIST'te önemli bir paya sahip olan sınai endeksinin, döviz kurunun ve bir risk ölçütü olarak kullanılan CDS primlerinin bankacılık endeksi üzerindeki etkisi 2008:02-2018:12 dönemi için incelenmiştir. Analizde dikkate alınan tarih aralığı 5 yıllık CDS primlerinin kullanılmaya başlandığı zamandan günümüze kadar olan süreyi kapsamaktadır. Döviz kuru olarak Amerikan Doları/Türk Lirası verisi kullanılmıştır. Döviz kuru ve CDS primleri risk unsuru olarak dikkate alınırken, sınai endeksi yatırımcıların genellikle bankacılık endeksine alternatif kabul edip yatırım yapabilecek olmaları

sebebi ile modele dahil edilmiştir. Şekil 1 çalışmada kullanılan değişkenlerin zaman içerisindeki seyrini göstermektedir.

Şekil 1. XBANK, CDS, USD/TRY ve SINAI Grafiği

Şekil 1’de Bankacılık endeksi ile CDS primlerinin belirgin bir şekilde ters yönlü hareket ettiği görülmektedir. CDS primlerinin arttığı dönemlerde bankacılık endeksi düşüş gösterirken, CDS primlerinin azaldığı dönemde bankacılık endeksi artış göstermektedir. Sınai endeksine ilişkin her ne kadar CDS primi ile benzer bir seyir izleme beklentisi olsa da grafiğe bakarak bir çıkarımda bulunmak zor görünmektedir. Döviz kurunun ise özellikle son dönemde bankacılık endeksi ile ters yönde hareket ettiği dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesi amacıyla Pesaran vd. (2001) tarafından önerilen ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Kullanılacak değişkenlerin düzeyde ya da birinci farkta durağanlığının bir öneminin olmaması, kısıtsız bir hata düzeltme modeli kullanılması sebebi ile daha güvenilir sonuçlar

elde edilmesine olanak tanınması ve de kısa ve uzun dönem dinamiklerine ilişkin bilgi sağlaması açısından ARDL yöntemi diğer eşbütünleşme testlerine göre daha avantajlı kabul edilmektedir. ARDL yönteminde uzun dönemli ilişkinin varlığının test edileceği kısıtsız hata düzeltme modeli 1 nolu eşitlikte yer almaktadır.

$$\begin{aligned} \Delta \ln XBANK = & \alpha_0 + \\ & \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta \ln XBANK_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta \ln SINAI_{t-i} + \\ & \sum_{i=0}^p \beta_{3i} \Delta \ln CDS_{t-i} + \sum_{i=0}^r \beta_{4i} \Delta \ln USD_{t-i} + \delta_1 \ln XBANK_{t-1} + \\ & \delta_2 \ln SINAI_{t-1} + \delta_3 \ln CDS_{t-1} + \delta_4 \ln USD_{t-1} + \varepsilon_i \end{aligned} \quad (1)$$

Eşitlik 1’de sabit terim, fark operatörü ve hata terimi sırasıyla α , Δ , ε_i ile gösterilmiştir. Uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığının test edilmesi için Wald testi kullanılır. Testin sıfır ve alternatif hipotezleri aşağıda yer almaktadır.

$$H_0: \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = 0 \text{ (Eşbütünleşme Yoktur)}$$

$$H_1: \delta_1 \neq \delta_2 \neq \delta_3 \neq \delta_4 \neq 0 \text{ (Eşbütünleşme Vardır)}$$

Denklem 1 aracılığı ile gerçekleştirilen Wald testi ile hesaplanan F istatistiği Pesaran vd.’nin (2001) çalışmalarında belirtilen kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır. Alt ve üst kritik değerlerin yer aldığı tabloda H_0 hipotezini reddedebilmek için hesaplanan F istatistiğinin üst sınırdan büyük olması gerekmektedir. Uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek başka bir ifade ile uzun dönem katsayılarını elde etmek amacı ile Eşitlik 2’de yer alan ARDL (m, n, p, r) modeli oluşturulmuştur.

$$\ln XBANK = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \ln XBANK_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \ln SINAI_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \ln CDS_{t-i} + \sum_{i=0}^r \alpha_{4i} \ln USD_{t-i} + \varepsilon_i \quad (2)$$

Eşitlik 2’de yer alan modelin tanısal testlerine bakılır ve değişkenlerin istikrarı için CUSUM ve CUSUMSQ testleri gerçekleştirilir. Model uygun ise değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin ortaya çıkarılması için Eşitlik 3’te yer alan hata düzeltme modeli kullanılır.

$$\Delta \ln XBANK = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \gamma_{1i} \Delta \ln XBANK_{t-i} + \sum_{i=0}^n \gamma_{2i} \Delta \ln SINAI_{t-i} + \sum_{i=0}^p \gamma_{3i} \Delta \ln CDS_{t-i} + \sum_{i=0}^r \gamma_{4i} \Delta \ln USD_{t-i} + \gamma_5 ECM_{t-1} + \varepsilon_i \quad (3)$$

Eşitlik 3’te, ECM_{t-1} hata düzeltme terimini göstermektedir. Bu terimin katsayısı kısa dönem dengesizliklerinin ne kadarlık bir kısmının uzun dönemde düzeleceğini göstermektedir. Hata düzeltme teriminin negatif ve anlamlı bir katsayıya sahip olması beklenmektedir.

4. Ampirik Bulgular

ARDL Sınır Testi yaklaşımını, aynı dereceden bütünleşik olması beklenen iki değişkenin eşbütünleşme ilişkisini test eden Engle-Granger ve Johansen (1988) testlerinden ayırt eden özellik, ARDL yönteminin farklı dereceden eşbütünleşik seriler için kullanılabilmesidir. Ancak bu yönetime göre ikinci dereceden durağan seriler uygun kabul edilmemektedir. Bu açıdan her ne kadar serilerin $I(0)$ ya da $I(1)$ olması bu yöntem için önem arz etmeyecek olsa da bu çalışmada serilerin $I(2)$ olabilme ihtimaline karşı literatürde çok sık kullanılan testlerden olan Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Philip-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. Birim kök testi sonuçları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
XBANK	-2,28	-2,35	-2,31	-2,39
CDS	-3,15	-3,13	-3,31**	-3,27*
XUSIN	-0,62	-2,66	-0,65	-2,75
USD/TRY	0,623	0,848	1,49	-1,36
ΔXBANK	-11,47***	-11,49***	-11,48***	-11,51***
ΔCDS	-13,79***	-13,80***	-13,78***	-13,82***
ΔXUSIN	-10,63***	-10,58***	-10,62***	-10,57***
ΔUSD/TRY	-10,60***	-10,74***	-10,64***	-11,65***

Not: ADF ve PP testi için kritik değerler %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyeleri için sabitli modeli için -3.48, -2.88 ve -2.57, sabit ve trendli model için -4.03, -3.44 ve -3.14'tür. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde verilerin durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde CDS hariç tüm değişkenlerin ADF ve PP birim kök testinde seviyede durağan olmayıp birinci farkı alındığı durağanlık sergilediği görülmektedir. CDS değişkeni ise ADF birim kök testinde seviyede durağan değilken PP testinde seviyede durağanlık göstermektedir. CDS değişkeni için ADF ve PP testinin düzey değerleri için farklı sonuçlara ulaşılması üçüncü bir testin daha yapılmasını gerekli kılmış ve KPSS birim kök testi uygulanmıştır. Üçüncü test için de CDS değişkeninin seviyede durağan olmadığı, birinci farkta durağan hale geldiği tespit edilmiştir. Böylece ARDL modelinin uygulanabilmesi için değişkenlerden hiçbirinin I(2) olmaması koşulunun sağlandığı görülmektedir.

ARDL modelinde öncelikle değişkenler arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığı test edilmesi gerekmektedir. Wald test ile elde edilen F istatistiği ve kritik değerler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Tahmin Edilen Model= $\ln XBANK = f(\ln SINAI, \ln CDS, \ln \frac{USD}{TRY},)$		
F- İstatistiği	5,620 (0,00)	
Optimum Gecikme Uzunluğu	[4, 2, 1,2]	
Anlamlılık Seviyesi	Kritik Değerler	
	Alt Sınır	Üst Sınır
%1	4,29	5,61
%5	3,23	4,35
%10	2,72	3,77
Tanısal Testler	İstatistikler	
R²	0,753	
Düzeltilmiş-R²	0,727	
F-İstatistiği	29,059 (0,00)	
Breusch-Godfrey LM	1,5647(0,14)	
ARCH-LM	1,5093 (0,16)	
Ramsey Reset	1,527(0,12)	

Not: Gecikme uzunluğu belirlenirken AIC bilgi kriteri kullanılmıştır. Breusch-Godfrey LM ve ARCH-LM testi için gecikme sayısı 8 olarak dikkate alınmıştır. Kritik değerler Pesaran vd. (2001) Tablo C(iii) ‘den elde edilmiştir. Parantez içi değerler olasılıkları göstermektedir.

Tablo 2’ye göre F istatistik değeri (5,620), %1 anlamlılık seviyesi için belirlenen üst sınır değerden (5,31) daha büyük olduğu için H0 hipotezi reddedilmiş ve bu durumda XBANK, SINAI, CDS ve USD değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca Tablo 2’de yer alan Breusch-Godfrey LM, ARCH-LM ve Ramsey Reset testi sonuçlarına göre modelde otokorelasyon, değişen varyans sorunu ve model kurma hatası bulunmamaktadır. Uzun dönemli ilişkinin varlığı ortaya konulduktan sonra parametreler tahmin edilmiş ve bu tahmin sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 3. ARDL (4,2,1,2) Modelinin Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği
lnXBANK (-1)	0,602	6,924(0.00)
lnXBANK(-2)	0,098	1,12(0.26)
lnXBANK(-3)	0,103	1,46(0.14)
lnXBANK(-4)	-0,108	-2,17(0.03)
lnSINAI	0,827	8,61(0.00)
lnSINAI(-1)	-0,816	-5,28(0.00)
lnSINAI(-2)	0,149	1,30(0.19)
lnUSD	-0,693	-5,57(0.00)
lnUSD(-1)	0,637	4,86(0.00)
lnCDS	-0,128	-2,56(0.01)
lnCDS(-1)	-0,103	-1,89(0.06)
lnCDS(-2)	0,126	2,65(0.00)
C	2,421	2,69(0.00)
Tamsal Testler		
R2		0,970
Düzeltilmiş R²		0,967
F-İstatistiği		312,06 (0,00)
Breusch-Godfrey LM Testi		1,688(0,15)
ARCH LM Testi		1,35(0,24)
Ramsey Reset Testi		1,52(0,12)

Tablo 3, ARDL (4,2,1,2) modelinin tamsal testlerden geçtiğini başka bir ifade ile modelde otokorelasyon, değişen varyans sorununun bulunmadığını ve model kurma hatasının olmadığını göstermektedir.

ARDL Modelinin uzun dönem tahmin sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. ARDL Modeli Uzun Dönemli Tahmin Sonuçları

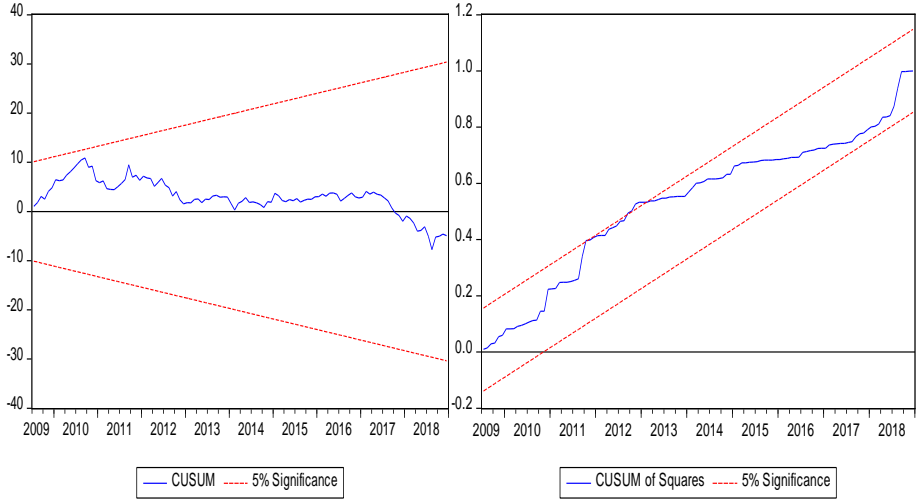
Bağımlı Değişken: lnXBANK		
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği
lnSINAI	0,526	4,12 (0,00)
LCDS	-0,346	-2,65(0,00)
lnUSD	-0,182	-1,17(0,24)

Tablo 4, modelde tahmin edilen sınai değişkeninin katsayısının anlamlı ve pozitif, CDS değişkeninin katsayısının anlamlı ve negatif ve USD değişkeni için katsayının anlamsız ve negatif olduğunu göstermektedir. Bu durumda Sınai endeksi ile benzer yönde hareket eden bankacılık endeksi CDS primi ile ters yönde hareket etmektedir. CDS primi artışının ülke riskinin artmasına ilişkin bir gösterge olduğu dikkate alındığında bankacılık sektörünün bu risk algısından etkilendiği görülmektedir. BİST'te önemli bir büyüklüğü temsil eden bankacılık sektörünün risk algısından etkilenmesi beklenen etkiyi yansıtmaktadır. Öte yandan bankacılık endeksi için genellikle bir alternatif olarak düşünülen sınai endeksinin incelenen dönemde bu görüşü haklı çıkarmadığı tespit edilmiştir. Döviz kuru değişkeninin katsayısı her ne kadar anlamsız olsa da katsayının negatif olması, kur ile bankacılık endeksi arasında muhtemel bir negatif ilişkinin varlığını simgeliyor olabilir.

ARDL modelinde değişkenlerde yapısal bir kırılmanın var olup olmadığının tespiti CUSUM ve CUSUMSQ testleri ile gerçekleştirilmektedir. CUSUM ve CUSUMSQ istatistiklerinin %5

anlamlılık seviyesinde kritik değerlerin arasında olması beklenmektedir.

Şekil 2. CUSUM ve CUSUMSQ Grafikleri

Şekil 2’de yer alan CUSUM ve CUSUMSQ grafikleri değişkenlerde yapısal bir kırılma olmadığını ve tahmin edilen uzun dönem katsayılarının istikrarlı olduğunu göstermektedir. ARDL modeli uzun dönem katsayılarının tahmin edilmesinden sonra değişkenler arasındaki kısa dönem dinamiklerini belirleyebilmek amacı ile hata düzeltme modeli tahmin edilmiş ve sonuçları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. ARDL Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\Delta \ln \text{BANK}$			
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	
$\Delta \ln \text{BANK}(-1)$	-0,093	-1,11(0.26)	
$\Delta \ln \text{BANK}(-2)$	0,005	0,10(0.91)	
$\Delta \ln \text{BANK}(-3)$	0,108	2,30(0.02)	
$\Delta \ln \text{SINAI}$	0,827	9,45(0.00)	
$\Delta \ln \text{SINAI}(-1)$	-0,149	-1,37(0.17)	
$\Delta \ln \text{USD}$	-0,693	-5,66(0.00)	
$\Delta \ln \text{CDS}$	-0,128	-2,81(0.00)	
$\Delta \ln \text{CDS}(-1)$	-0,126	-2,78(0.00)	
C	2,421	4,819(0.00)	
ECM(-1)	-0,304	-4,80(0.00)	

Hata düzeltme modeli tahmin sonuçları bankacılık endeksinin hem CSD primi hem de sınai endeksi ilişkisinin uzun dönemde benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile kısa dönemde bankacılık endeksi ile sınai endeksi arasında pozitif, CDS primi arasında negatif ve anlamlı bir ilişki söz konusudur. Döviz kurunun katsayısı ise uzun dönemli ilişkide olduğu gibi negatiftir ancak kısa dönemde anlamlı bir katsayı elde edilmiştir. Bu durumda kısa dönemde döviz kurunun bankacılık endeksinin negatif yönde etkilediği görülmektedir. Aslında dolar kuruna ilişkin bu sonuçlar volatilitesi yüksek olan değişkenlerde uzun dönem ilişkisinden çok kısa dönem ilişkisinin tespitinin daha mümkün olduğunu göstermektedir. Döviz kurlarında daha çok günlük ya da aylık değişimin etkisinin dikkate alındığı düşünülürse kısa ve uzun dönemde döviz kuruna ilişkin bu sonuçların elde edilmesi bekleneni yansıtır olabilir. Hata düzeltme modelinde, hata düzeltme katsayısının anlamlı ve negatif olması beklenir. Tablo 5'te ECM (-1) katsayısının -0.304 ve %1 seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bankacılık sektörü hem reel sektörün finanse edilmesi hem de iyi işleyen bir finansal sistemin göstergesi olma özelliği açısından önemli kabul edilmektedir. Öyle ki bankacılık sektörünün kredi hacmi ve kredi/mevduat oranları gibi göstergeleri ekonominin içerisinde bulunduğu durum hakkında genel çıkarımlar yapılmasına yardımcı olmaktadır. Bankacılık sektörünün menkul kıymet borsalarındaki performansını gösteren bankacılık endeksi BIST’te önemli bir büyüklüğü temsil etmektedir. Birçok yatırımcının bankacılık endeksinin performansını karşılaştırdığı bir gösterge olarak karşımıza çıkan sınai endeksi ise BIST’in diğer önemli bileşenlerinden biridir. Bankacılık endeksinin sınai endeksi ile karşılaştırıldığında daha çok piyasa beklentilerinin yüksek olduğu dönemde prim yapma potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir. Başka bir ifade ile iki sektör arasında bir etkileşimin olduğu ve bu etkileşimin yönünün piyasa katılımcılarının beklentilerine göre farklılaşabileceği öngörülmektedir. Bankacılık endeksini etkileyebilecek birçok unsur söz konusu iken son yıllarda adından sıkça söz ettiren CDS primlerinin bu sektöre olan etkisi, ülke risk algısının sektöre olan etkisinin ölçülmesi açısından önemli kabul edilebilir.

Bu çalışmada bir risk göstergesi olarak CDS primi ve döviz kurunun ve de borsanın önemli endekslerinden biri olan sınai endeksinin bankacılık endeksi ile olan uzun ve kısa dönemli eşbütünleşme ilişkisi incelenmiştir. ARDL sınır testi sonuçları bankacılık endeksi, sınai endeksi, CDS primi ve döviz kuru arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Uzun ve kısa dönem

katsayılarının elde edildiği modelin sonuçlarına göre CDS primi bankacılık endeksini negatif yönde etkilemektedir. Ülke riski arttıkça başka bir deyişle CDS primleri yükseldikçe bankacılık sektörü hisse senetlerinin elden çıkarılması beklenen bir durumu yansıtmaktadır. Özellikle gelişen ülke piyasalarında yüksek volatilité ile birlikte önemli bir risk göstergesi olarak kabul edilen döviz kurlarının bankacılık sektörü üzerindeki etkisini gösteren uzun dönemli katsayı negatif ancak anlamsız iken kısa dönemli katsayı negatif ve anlamlıdır. Sınai endeksinin bankacılık endeksi ile uzun ve kısa dönemli ilişkisini gösteren katsayılar ise pozitif ve anlamlı olarak tespit edilmiştir. Bu durumda bankacılık endeksi ile sınai endeksi arasında incelenen dönem aralığında bir sektörün hisselerinin alınırken diğlerinin satıldığına ilişkin net bir çıkarımda bulunmak mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aldasoro, Inaki and Ehlers, Torsten (2018), “The Credit Default Swap Market: What a Difference a Decade Makes”, *BIS Quarterly Review*, https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1806b.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2019).
- Anthropelos, Michail (2010), “A Short Introduction to Credit Default Swaps”, <http://bankfin.unipi.gr/faculty/anthropelos/CR/IntrotoCDS.pdf>, (Erişim Tarihi:12.12.2018).
- Başarır, Çağatay ve Keten, Murat (2016), “Gelişmekte Olan Ülkelerin CDS Primleri ile Hisse Senetleri ve Döviz Kurları Arasındaki Kointegrasyon İlişkisi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.8(15), s.369-380.
- Bloomberg, <https://www.bloomberght.com> (Erişim Tarihi: 10.06.2019).
- Çonkar, Mehmet Kemalettin ve Vergili Gizem (2017), “Kredi Temerrüt Swapları ile Döviz Kurları Arasındaki İlişi: Türkiye İçin Amprik Bir Analiz”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.10(4), s.59-66.
- Din, Mehmet, Yıldız Ümit ve Kırca Mustafa (2018), “Türkiye Kredi Risk Primindeki (CDS) Yapısal Kırılmaların Ekonometrik Analizi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, s.181-192.
- Duffie, Darrell (1998), “Credit Swap Valuation”, *Financial Analyst’s Journal*, Stanford University, s.1-30.
- Eyüboğlu, Sinem ve Eyüboğlu Kemal (2018), “Borsa İstanbul Sektör Endeksleri ile Döviz Kurları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi:

ARDL Modeli”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.11(1), s.8-28.

Fonseca, Jose Da and Gottschalk Katrin (2015), “The Co-Movement of Credit Default Swap Spreads, Stock Market Returns and Volatilities: Evidence from Asia-Pacific Markets”, <https://www.arx.cfa/up/post/213/DaFonseca-Gottschalk-CreditEquity.pdf> ,(Erişim Tarihi: 02.12.2018).

Görmüş, Şakir ve Aksoylu Esra (2017), “Ülke Riskinin Göstergesi Olarak Kredi Temerrüt Swaplarını Etkileyen Faktörler: Asimetrik Nedensellik Yöntemi”, 2. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS)*, 19-22 Mayıs, s.201-229.

Heijmans, Pamela, Hays Matthew and Haroon Adoito (2008), “Credit Default Swaps”, <https://www.princeton.edu/~markus/teaching/Eco467/10Lecture/CDS%20Presentation%20with%20References.pdf> (Erişim Tarihi: 04.10.2018).

Keten, Murat, Başarı Çağatay ve Kılıç Yunus (2013), “Kredi Temerrüt Takası ile Makroekonomik ve Finansal Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, 17. *Finans Sempozyumu*, 23-26 Ekim, Muğla, s.377-386.

Kılıcı, Esra N. (2017), “CDS Primleri ile Ülke Kredi Riski Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi; Türkiye Örneği”, *Maliye Finans Yazıları*. S.108, s.71-86.

Koy, Ayben (2014), “Kredi Temerrüt Takasları (CDS) ve Tahviller Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Tartışma Metinleri. Working Paper Series*. WPS NO/01/2014-07.

- Liu, Yang and Morley Bruce (2012), “Sovereign Credit Default Swaps and the Macroeconomy”, *Applied Economics Letters*, S.19(2), s.129-132.
- Longstaff, Francis A., Pan Jun, Pedersen Lasse H. and Singleton, Kenneth J. (2011), “How Sovereign is Sovereign Credit Risk?”, *American Economic Journal: Macroeconomics*, American Economic Association, S.3(2), s.75-103.
- Özpinar, Ömer, Özman Hamit ve Doru Osman (2018), “Kredi Temerrüt Takası (CDS) ve Kur-Faiz İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, S.2(4), s.31-45.
- Pesaran, M. Hashem, Shin Yongcheol and Smith Richard J. (2001), “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships”, *Journal of Applied Econometrics*, S.16, s.289-326.
- Plank, Thomas J. (2010), “Do Macroeconomic Fundamentals Price Sovereign CDS Spreads of Emerging Economies?”, *SSRN Electronic Journal*, s.1-27.
- Şahin, Eyyüp Ensari ve Özkan, Oktay (2018), “Kredi Temerrüt Takası, Döviz Kuru ve BİST 100 Endeksi İlişkisi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.11(3), s.1939-1945.
- Yüksel, Aydın ve Yüksel, Aslı (2017), “Avrupa Borç Krizi Döneminde Global Risk Faktörleri ve Ülke Kredi Temerrüt Takası Primi İlişkisi: 19 Ülke Örneği”, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.17(36), s.1-18.

Zhang, Gaiyan, Yau Jot and Fung Hung-Gay (2010), “Do Credit Default Swaps Predict Currency Values?”, *Applied Financial Economics*, S.20(6), s.439-458.

BÖLÜM 4:
TÜRKİYE'DE MAHALLİ İDARE BİRLİKLERİNİN MALİ
YAPISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DAĞ¹

¹ Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
mehmetdag323@gmail.com

GİRİŞ

Toplumsal ihtiyaçların giderilmesi açısından kentleşme ile birlikte mahalli idarelerin önemi ve fonksiyonlarının arttığı görülmektedir. Mahalli idareler genel olarak kamu hizmetlerinin yürütülmesi açısından coğrafi olarak hizmetin en yakın birim tarafından sağlanmasına imkân vermeleri açısından önem taşımaktadır. Yerel ihtiyaçların belirlenmesi ve bu ihtiyaçların hızla giderilmesi açısından merkezi idarelere kıyasla avantaj sağlayan mahalli idareler, idarenin bütünlüğünün sağlanması ve hizmet sunumunda etkinliğin sağlanması amacıyla çeşitli kanuni düzenlemelere tabi olarak kurulmakta ve yönetilmektedir.

Mahalli idareler kurumsal yapı açısından ülkelere göre farklılık göstermektedir. Türkiye'de mahalli idareler İl Özel İdareleri, Belediyeler, Büyükşehir Belediyeleri, Köyler ve Mahalli İdare Birlikleri şeklinde sınıflandırılabilir. Anayasamıza göre mahalli idareler, yerel idare birimlerinde oturan vatandaşların ortak ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla kurulan kamu tüzel kişilikleri olarak tanımlanmaktadır.

Mahalli idare birliklerinin kurulma amacı kanunlarla mahalli idarelere verilen görevleri ortak olarak yürütmektir. Uygulamalara bakıldığında mahalli idare birliklerinin kurulmasıyla bütçe veya teknik imkân açısından yetersiz olan mahalli idarelerin işbirliği yoluyla bazı hizmet alanlarında faaliyet yürütmelerine imkân sağlandığı görülmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren mahalli idare birliklerinin örneklerine rastlanmakla beraber ilk kez 1961 Anayasası'nda daha sonra 1982 Anayasa'sında birliklere dair yasal

dayanıklara yer verilmiştir. 1580 Sayılı Belediye Kanunu ve 3030 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu da mahalli idare birliklerinin kuruluşunda yasal dayanak olarak kabul edilmiştir. Birliklerin kuruluşunu ve yapısını düzenleyen özel yasal düzenleme ise ancak 2005 yılında yayımlanarak yürürlüğe giren 5355 sayılı kanun ile yapılmıştır.

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye'de mahalli idare birimleri arasında yer alan mahalli idare birliklerinin kurumsal yapısı, gelir kaynakları ve 2009-2018 dönemine ilişkin bütçe verileri üzerinden mali dengelerinin gelişimine dair bilgilere yer verilecektir.

1.MAHALLİ İDARE BİRLİKLERİNİN KURUMSAL YAPISI

2005 tarih ve 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu öncesi dönemde mahalli idare birlikleri ile ilgili uygulamalar 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-i Muvakkati, 442 sayılı Köy Kanunu, 1580 sayılı Belediye Kanunu'na göre yürütülmekte idi. 5355 sayılı kanun ile mahalli idare birliklerine dair yasal mevzuat birleştirilerek müstakil ve bütüncül bir şekilde kanunda yer almıştır (Eryiğit, 2016:586). 5355 sayılı kanun aynı zamanda mahalli idare birliklerinin kurumsallaşması ve işleyişinde karmaşıklığın giderilerek mahalli idare birlikleri açısından standart bir yapının oluşmasına imkan sağlamıştır (Şengül, 2013:82).

Mahalli idare birliklerinin kuruluş temel kuruluş amaçları mahalli idarelerin daha düşük maliyetle ve nitelik ve nicelik yönünden

artan bir şekilde mahalli hizmet sunmalarının sağlanmasıdır (Kara ve Palabıyık, 2005:113).

5355 sayılı kanuna göre mahalli idare birliği; birden fazla mahalli idarenin yürütmekte oldukları hizmetlerden bazılarını birlikte görmek üzere kendi aralarında kurdukları kamu tüzel kişisini ifade etmektedir. Nitekim kanunun 4. maddesine göre bazı hizmetler ve projelerin yürütülmesi açısından birliklere katılmak zorunlu kılınmıştır. Su, atık su, katı atık ve benzeri altyapı hizmetleri ile çevre ve ekolojik dengenin korunmasına ilişkin projelerin zorunlu kılması durumunda; Cumhurbaşkanı, ilgili mahallî idarelerin, bu amaçla kurulmuş birliğe katılmasına karar verebilir. Bu şekilde katılım sağlanan birliklerden ayrılma da Cumhurbaşkanının iznine bağlıdır. Öte yandan mahallî idarelerin bütün görevlerini kapsayacak şekilde genel amaçlı veya amacı açıkça belirlenmemiş birlik kurulamamaktadır. Mahalli idare birliklerine, birliğe karşı maddi sorumluluklarını yerine getirmeyen üye idareye karşı maddi yaptırım imkânı sağlanması 5355 sayılı kanunla getirilen bir diğer düzenlemedir. Kanun ile mahalli idare birliğinin başvurusu halinde, birliğe ödenmesi gerektiği halde ödenmeyen miktar, bu idarelere genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamı üzerinden ayrılan paydan, bu payların dağıtımını yapan kuruluş tarafından kesilerek, alacaklı birliğe ödenmesi şeklinde bir maddi yaptırım düzenlemesi getirilmiştir. 5355 sayılı kanunun 7.maddesi uyarınca Mahalli idare birlikleri, meclis, encümen ve başkan olmak üzere üç karar organından oluşmakta olup bu organlar kanunla öngörülen istisnalar haricinde seçimle belirlenmektedir (5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu).

Mahalli idare birliği birlik tüzüğünün kesinleşmesinin ardından Cumhurbaşkanının izni ile kurularak tüzel kişilik kazanır. Mahalli idare birliklerini sınıflandırmak gerekirse; ülke düzeyinde kurulan birlikler, üye sayısı yüzden fazla olan birlikler, turizm altyapı hizmet birlikleri, köylere hizmet götürme birlikleri, sulama birlikleri ve diğer birlikler şeklinde bir sınıflandırma yapılabilir. Kanunla ülkemizde ülke düzeyinde yalnız iki mahalli idare birliği kurulmasına imkân verilmiştir. Bu birlikler; ülkemizdeki bütün belediyeleri temsil etmek üzere kurulan Türkiye Belediyeler Birliği ve ülkemizdeki bütün il özel idarelerini temsil etmek üzere kurulmuş olan Vilayetler Hizmet Birliği'dir. Üye sayısı yüzden fazla olan birlikler; genellikle birçok ili veya bir coğrafi bölgeyi kapsayacak şekilde kurulan mahalli idareler tarafından kurulmakta olup bu birlik türü sadece belediyeler tarafından kurulmaktadır. Bu birliklere Marmara Belediyeler Birliği, Ege Belediyeler Birliği örnek olarak verilebilir. Turizm altyapı hizmet birlikleri bütüncül bir anlayışla kültür ve turizmin geliştirilmesi amacıyla kurulmakta olup alandaki bütün mahalli idarelerin katılımı ile kurulmaktadır. Köylere Hizmet Götürme Birlikleri; ilçelerde, tarım ürünlerinin pazarlanması hariç olmak üzere, yol, su, kanalizasyon ve benzeri altyapı tesisleri ile köylere ait diğer hizmetlerin yürütülmesine yardımcı olmak ve kırsal kalkınmayı sağlamak amacıyla tüm köylerin iştiraki ile o ilçenin adını taşımak kaydıyla kurulmaktadır. Birlik başkanı merkez ilçelerde vali veya görevlendireceği vali yardımcısı, diğer ilçelerde kaymakamdır. Sulama Birlikleri, kamu idaresince yapılan sulama tesislerinin işletim, bakım ve onarımı amacıyla kurulmaktadır. Sulama birlikleri, sayı olarak köylere hizmet götürme birliklerinden sonra en fazla sayıya sahip mahalli idare birlikleridir. Diğer birlikler ise; karma amaçlı olarak kurulan birliklerdir. Bu tür

birliklere örnek olarak zeytinyağı üretimi veya otobüs işletmeciliği gibi alanlarda faaliyet gösteren birlikler gösterilebilir (Türkiye Belediyeler Birliği, <http://www.tbb.gov.tr/belediyelerimiz/mahalli-idare-birlikleri>).

Birlik türleri değerlendirildiğinde özellikle belediyeler arası kurulan birliklerde işbirliğinin istenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Belediye birlikleri yasal düzenlemelerin kısıtlı imkân sağlaması ve maddi kaynak yetersizliği nedeniyle potansiyellerinin altında faaliyet sunmaktadırlar (Zengin, 2011:97).

Mahalli idare birliklerinin idari ve mali denetimi açısından düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bunun yanında mahalli idarelere ilişkin üst kurullar kurulması birliklerin almış oldukları kararlara uzman bir bakış açısıyla inceleme getirilmesini sağlayacaktır (Köseoğlu, 2010: 101).

Kurumsal yapı olarak bakıldığında, mahalli idare birliklerinin, mahalli idare birimlerinin belli hizmetleri yürütmek amacıyla, üyeler arasından seçimle belirlenen yönetim organlarına sahip olduğu görülmektedir. Mahalli idare birliklerinin hukuki ve idari olarak birlik üyesi birimlerin tabi olduğu mevzuata tabi olmaları kurumsal yapıya ilişkin bir diğer husustur (Çiner ve Karakaya, 2013:78). Buradaki amaç, birden çok yerel yönetim biriminin görev ve yetki sahasının birleştirilerek işbirliği olanaklarının aranmasıdır.

Mahalli idare birliklerinin kuruluş amaçlarında yer alan kamu hizmetlerini yerine getirmeleri ancak uygun mali kaynak sağlanması ile mümkün olabilecektir. 5355 sayılı kanuna göre mahalli idare birliklerinin gelir ve giderleri aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

2. TÜRKİYE'DE MAHALLİ İDARE BİRLİKLERİNİN MALİ YAPISI

Mahalli idare birliklerine kuruluş amaçlarını gerçekleştirmek üzere çeşitli gelirler tahsis edilmiştir. Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği'nde belirtildiği üzere bu gelirler (Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği, 2016);

- a) Birlik üyelerinin, birliğin kuruluş ve faaliyet giderlerine katılma payları.
- b) Birlik meclisi tarafından belirlenecek tarifelere göre tahsil edilecek hizmet karşılığı ücretler.
- c) Diğer kamu kurum ve kuruluşlarından aktarılacak ödenekler.
- d) Taşınır ve taşınmaz malların kira, satış ve başka suretle değerlendirilmesinden elde edilecek gelirler.
- e) Kira ve faiz gelirleri.
- f) Bağışlar.
- g) Köylere hizmet götürme birlikleri için il özel idaresi bütçesinden ayrılacak pay.
- h) Diğer gelirler.

Birliklerin giderleri ise;

- a) Birlik hizmetlerinin yürütülmesi için yapılacak giderler.
- b) Birliğin personeline ve seçilmiş organlarının üyelerine ödenen maaş, ücret, ödenek, huzur hakkı, yolluk, hizmete ilişkin eğitim harcamaları ile diğer giderler.
- c) Hizmet karşılığı alınacak ücretler ve diğer gelirlerin takip ve tahsili için yapılacak giderler.

- d) Birliğin hizmet binalarının, tesislerinin, araç ve gereçlerinin temini, yapımı, bakımı ve onarımı için yapılan giderler.
 - e) Faiz, borçlanmaya ilişkin diğer ücretler ile sigorta giderleri.
 - f) Dava takip ve icra giderleri.
 - g) Avukatlık, danışmanlık ve denetim ücretleri.
 - h) Kamu ve özel sektör kuruluşlarıyla yapılan ortak hizmetler ve diğer proje giderleri.
 - i) Temsil, tören ve ağırlama giderleri
- şeklinde düzenlenmiştir.

Mahalli idare birliklerinin gelir kaynaklarına bakıldığında birlik üyelerinin katılma paylarının önemli bir gelir kalemi olduğu görülmektedir. Birliğe üye olan mahalli idareler, belirli bir oranda mali pay ödeyerek birliğin giderlerinin karşılanması hususunda katkı sağlamaktadır. Ancak uygulamada özellikle küçük ölçekli mahalli idare birliklerinin mali sorunlar yaşadığı görülmektedir. Mahalli idare birliklerinin katılım paylarına bağımlı bir mali yapıya sahip olmaları birliklerin mali dengelerinin sürdürülebilmesi önünde engel olabilmektedir. Mahalli idare birliklerine düzenli gelir kaynakları sağlanması birliklerin daha güçlü bir maliye yapıya kavuşması açısından katkı sağlayacaktır.

3.TÜRKİYE'DE MAHALLİ İDARE BİRLİKLERİ BÜTÇE DENGESİNİN GELİŞİMİ (2009-2018 DÖNEMİ)

Mahalli idare birliklerinin bütçe dengesine yönelik değerlendirme yapmak açısından öncelikle aşağıda Tablo 1'de mahalli idare birliklerinin harcamalar ve gelirlerini oluşturan kalemlere yer verilmiştir.

Tablo 1: Mahalli İdare Birliklerinin Harcama ve Gelir Kalemleri

Harcamalar
Personel Giderleri
Sosyal Gv.Kur. Devlet Primi
Mal ve Hizmet Alımları
Faiz Harcamaları
Cari Transferler
Sermaye Giderleri
Sermaye Transferleri
Borç Verme
Gelirler
Vergi Gelirleri
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri
Alınan Bağış ve Yardımlar ile zel Gelirler
Faizler, Paylar ve Cezalar
Sermaye Gelirleri
Alacaklardan Tahsilatlar

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri,
(<http://muhasibat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>,
(Erişim Tarihi:08.08.2019)

Yukarıda yer verilen Tablo 1'den izleneceği üzere mahalli idare birliklerinin gelir ve harcamaları genel olarak diğer mahalli idareler ile benzerlik göstermektedir. Ancak mahalli idare birliklerinin vergi toplama yetkisi bulunmamaktadır. Mahalli idare birliklerinin mali tablolarında "vergi gelirleri" ibaresine yer verilmesinin nedeni, kimi durumlarda birlik üyelerince ödenmeyen aidatların, birliğin talebi üzerine, ödeme yapmayan birliğe tahsis edilen vergi gelirlerinden tahsil edilmesine ilişkin kanuni bir hüküm bulunmasıdır. Bu hükme 5355 sayılı kanunun 21. maddesinde, "Birliğe karşı malı ykmllklerini yerine getirmeyen ye mahallî idarelerin ödemeleri gerekli miktar, birliğin başvurusu üzerine bu idarelere genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamı üzerinden ayrılan paydan, bu payların

dağıtımını yapan kuruluş tarafından kesilerek alacaklı birliğe ödenir." şeklinde yer verilmiştir.

Türkiye'de mahalli idare birliklerinin gelir ve giderlerine ve mali dengelerine ait yıllık veriler aşağıda tablolar halinde verilecektir.

Tablo 2: Mahalli İdare Birlikleri Bütçe Dengesi (2009-2011)

(Bin TL)

	2009	2010	2011
Harcamalar	1.570.746	2.294.549	2.694.867
Personel Giderleri	202.982	189.759	202.411
Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi	17.512	21.977	26.199
Mal ve Hizmet Alımları	503.493	947.024	975.275
Faiz Harcamaları	1.327	2.358	5.618
Cari Transferler	89.128	90.321	131.811
Sermaye Giderleri	719.818	957.353	1.253.027
Sermaye Transferleri	29.661	64.641	95.601
Borç Verme	6.825	21.116	4.925
Gelirler	1.291.325	2.317.412	2.221.391
Vergi Gelirleri	32.231	7.331	6.535
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	301.744	409.827	476.053
Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler	738.749	1.614.652	1.483.291
Faizler, Paylar ve Cezalar	175.913	279.284	246.606
Sermaye Gelirleri	1.985	2.007	1.806
Alacaklardan Tahsilatlar	40.703	4.311	7.100
Bütçe Dengesi	-279.421	22.863	-473.476

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri,
<http://muhasabat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>,
(Erişim Tarihi:08.08.2019)

Yukarıda yer verilen Tablo 2'den izleneceği üzere, mahalli idare birliklerinin bütçe gelirleri içerisinde alınan bağış ve yardımlar ile özel

gelirler ağırlıklı yer tutmaktadır. Ele alınan dönem itibariyle bakıldığında gelirler konusunda mahalli idare birliklerinin, harcamalarını karşılayacak gelir kaynaklarına kavuşturulmaları birliklerin toplam bütçe açığı dikkate alındığında bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Harcamalar içerisinde ise sermaye giderlerinin önemli yer tuttuğu görülmektedir. Mahalli idare birliklerinin mahalli ölçekte yatırım amacıyla harcama yaptıkları dikkate alındığında bu durumun olağan olduğu kabul edilmektedir. Personel giderlerinin harcamalar içerisinde ikinci sırada olduğu izlenmektedir.

Tablo 3: Mahalli İdare Birlikleri Bütçe Dengesi (2012-2014)

	2012	2013	2014*
Harcamalar	2.714.271	3.225.444	1.670.483
Personel Giderleri	248.506	158.830	93.819
Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi	30.350	13.573	6.656
Mal ve Hizmet Alımları	1.060.650	1.173.926	670.306
Faiz Harcamaları	5.420	2.562	115
Cari Transferler	142.576	195.882	123.631
Sermaye Giderleri		1.576.307	709.780
Sermaye Transferleri	74.931	93.276	54.078
Borç Verme	9.901	11.088	12.098
Gelirler	2.152.998	2.569.811	1.600.773
Vergi Gelirleri	1.902	0	0
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	529.725	340.555	152.371
Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler	1.259.168	1.862.721	1.142.642
Faizler, Paylar ve Cezalar	349.901	351.796	305.317
Sermaye Gelirleri	4.847	1.491	170
Alacaklardan Tahsilatlar	7.455	13.248	273
Bütçe Dengesi	-561.273	-655.633	-69.710

* 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la kapatılan Mahalli İdarelerin Mahalli İdare Birlikleri Bütçe Uygulama Sonuçlarına etkisi; 2014 yılında, Bütçe Giderleri için 753.935 Bin TL, Bütçe Gelirleri için 504.712 Bin TL'dir.

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri, <http://muhasabat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>, (Erişim Tarihi:09.08.2019)

2012-2014 yılları arasında Türkiye'de mahalli idare birliklerinin bütçe dengesine dair verilere yukarıda Tablo 3'te yer verilmiştir. Daha önceki yıllarda artış gösteren bütçe açığı, 2014 yılında önemli ölçüde azalış göstermiştir. Bunun nedeni 2014 yılında yürürlüğe giren Büyükşehir Belediye Kanunu ile büyükşehir belediyeleri sorumluluk alanlarındaki mahalli idare birliklerinin kapatılmalarıdır. 2014 yılı için ortaya çıkan bütçe açığı bu nedenle önceki yıllara oranla önemli ölçüde azalış göstermiştir.

Aşağıda Tablo 4'te 2015-2018 dönemi için Türkiye'de mahalli idare birliklerine ait bütçe dengesine dair verilere yer verilmiştir.

Tablo 4: Türkiye'de Mahalli İdare Birlikleri Bütçe Dengesi (2015-2018)

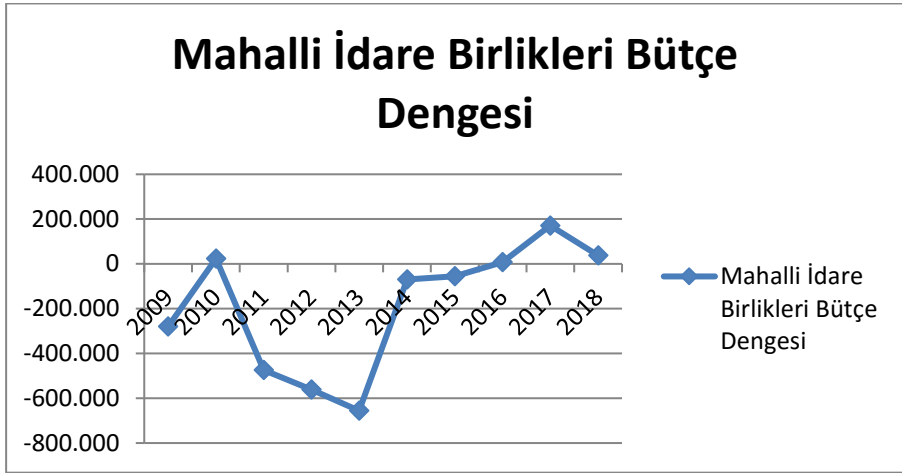
	2015	2016	2017	2018
Harcamalar	2.306.146	2.168.906	2.636.840	4.055.695
Personel Giderleri	104.351	160.986	139.417	184.151
Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi	7.957	11.665	11.150	15.778
Mal ve Hizmet Alımları	853.839	804.222	940.754	1.284.039
Faiz Harcamaları	415	215	1.139	869
Cari Transferler	127.096	104.919	132.905	164.314
Sermaye Giderleri	1.102.334	985.690	1.286.536	2.238.586
Sermaye Transferleri	98.225	89.447	124.939	166.783
Borç Verme	11.929	11.762	0	1.175
Gelirler	2.250.466	2.175.867	2.807.968	4.093.379
Vergi Gelirleri	0	0	0	0
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	177.341	197.738	214.636	254.765
Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler	1.717.176	1.588.197	2.089.942	3.222.638
Faizler, Paylar ve Cezalar	325.649	389.225	501.790	615.272
Sermaye Gelirleri	20.132	111	327	261
Alacaklardan Tahsilatlar	10.168	596	1.273	443
Bütçe Dengesi	-55.680	6.961	171.128	37.684

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri, <http://muhasabat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>, (Erişim Tarihi:10.08.2019)

Yukarıda yer verilen Tablo 4'ten izlenebileceği üzere 2015-2018 dönemi itibariyle mahalli idare birlikleri toplam bütçe dengesinde fazla verilmeye başlanmıştır. Bunun temel nedeni 6360 sayılı Büyükşehir Belediyesi kanunu ile büyükşehir belediyelerinin bulunduğu yerlerdeki mahalli idare birliklerinin kapatılması etkili olmuştur. Yine bu durum, 6360 sayılı kanun öncesi dönemde büyükşehir belediye sınırlarındaki mahalli idare birliklerinin bütçelerinin sürekli açık verdiği ve mahalli idare birliklerinin toplam bütçe açığının önemli kısmına bu mahalli idare birliklerinin neden olduğu görülmektedir. Mahalli idare birliklerinin mali yapılarına ilişkin genel bir diğer husus bu idarelerin belediyeler ve il özel idareleri gibi vergi toplama yetkisine sahip olmamasıdır.

2009-2018 döneminde mahalli idare birliklerinin bütçe dengesinin gelişimine aşağıda Grafik 1'de yer verilmiştir.

Grafik 1: Mahalli İdare Birlikleri Bütçe Dengesi (2009-2018) (*Bin TL)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri, <http://muhasabat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>, (Erişim Tarihi:08.08.2019)

Grafik 1'den izleneceği üzere, mahalli idare birliklerinin toplam bütçe açığı 2014 yılına kadar önemli artışlar göstermiştir. Ancak 2014 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı kanun ile büyükşehir belediye sınırlarındaki mahalli idare birliklerinin kapatılması ile birlikte 2014 sonrası dönemde mahalli idare birliklerinin bütçe dengesinde iyileşmeler görülmüştür. 2018 yılı itibariyle mahalli idare birliklerinin toplam bütçesi 37.684 (Bin TL) civarında bir fazla vermiştir.

Mahalli idare birliklerinin mali yapıları genel olarak değerlendirildiğinde toplam bütçe dengesinin 2014 yılına kadar sürekli ve artan bir bütçe açığı verildiği görülmektedir. 6360 sayılı Büyükşehir Belediyesi kanunu ile büyükşehirlerdeki mahalli idare birliklerinin kapatılmasından sonraki süreçte mahalli idare birliklerinin toplam bütçe dengesinin fazla vermeye başladığı görülmektedir. Bu durum büyükşehir sınırlarındaki mahalli idare birliklerinin 2014 öncesi dönemde bütçe dengelerinin önemli ölçüde açık verdiğini göstermektedir. Mahalli idare birliklerinin temel gelir kaynağını üye mahalli idarelerden alınan aidatlar oluşturmakta iken harcamaların ağırlıklı kısmını ise sermaye yatırımları oluşturmaktadır. Harcamalarda ikinci sırayı ise personel harcamalarının aldığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu bölümde mahalli idare birliklerinin kurumsal ve mali yapıları hakkında bilgi verilerek bütçe dengelerine dair veriler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Veriler incelendiğinde genel olarak bütçe dengelerinde iyileşme sağlanmış olmasına rağmen, harcamaların etkin ve verimli bir şekilde yapılmasının denetlenmesine yönelik düzenlemeler yapılması gerektiği görülmektedir. Bu amaçla iç denetçi ve Sayıştay denetimi gibi mekanizmalara başvurulması katkı sağlayacaktır. Personel harcamalarına önemli kaynak ayıran mahalli idare birliklerinin hizmet sunumunda etkinlik açısından teknik personelin beceri kalitesinin ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi, uzmanlık odaklı istihdam politikasının benimsenmesine yönelik çalışmalar yürütmesi gerekmektedir.

Mahalli idare birliklerinin mali yapısı üzerine genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; mahalli idare birliklerinin mevcut gelirlerle kuruluş amaçlarını yerine getirmeleri yönünde zorluklar yaşadıkları görülmektedir. Üyelerden tahsil edilen katılma payları yanında yerel vergilerden pay ayrılması mahalli idare birliklerinin daha güçlü bir mali yapıya kavuşturulmaları açısından önemli bir fayda sunacaktır. Harcama boyutunda ise etkin bir denetim, harcamaların verimli ve ekonomik hale getirilmesinde katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- 1580 Sayılı Belediye Kanunu, <http://www.yds.gov.tr/dosyalar/1326978039-1580.pdf>
- 3030 Sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc067/kanuntbmmc067/kanuntbmmc06703030.pdf
- 5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5355.pdf>
- 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>
- Çiner, C. U., ve Karakaya, O. (2013). Merkez–yerel ilişkileri ve Mülki İdarenin Dönüşümü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(02), 63-93.
- Eryiğit, B.H. (2016). Yerel Kalkınma Bağlamında Yerel Yönetim Birliklerinin Kuruluş Sürecinde Uygulanan Vesayet Denetimi ve Bir Model Önerisi. *Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(1), 283-295.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri, <http://muhasebat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>,
- Kara M. ve Palabıyık, H. (2005). Mahalli İdare Birlikleri Kanunu-Toplum Kalkınması ve Çanakkale Köy Birlikleri. *Türk İdare Dergisi*, Yıl, 78, 95-115.
- Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/05/20160527M1-1.htm>

- Köseoğlu, M. (2010). Yerel Yönetim Birliklerinin Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Türk İdare Dergisi*, Sayı 468. 85-102.
- Şengül, R. (2013). Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin İşlevselliği Üzerine Bir Alan Araştırması: Bartın Örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2.67-86.
- Türkiye Belediyeler Birliği, <http://www.tbb.gov.tr/belediyelerimiz/mahalli-idare-birlikleri>
- Zengin, G. (2011). Yerel Yönetimler Arası İşbirliği Modelleri: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerindeki Yerel Yönetim Birlikleri Üzerine Bir İnceleme. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2).

BÖLÜM 5:
BAĞIMSIZ DENETÇİLER İÇİN TEMEL ETİK İLKELER VE
FİNANSAL TABLOLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Erkan UZUN¹

¹ Şırnak Üniversitesi, Silopi Meslek Yüksekokulu, Türkiye, Şırnak,
erkanuzun@sirnak.edu.tr

GİRİŞ

İşletmeler, ürün, mamul satışı ve hizmet sunumu gerçekleştirerek insan ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu süreç içerisinde bazı maliyetlere katlanarak gelir elde etmektedir. Katlanılan maliyetler ve elde edilen gelirler finansal tablolar aracılığı ile finansal verilerle ilgilenen çıkar gruplarına sunulmaktadır. Finansal tabloların hangilerinin düzenleneceği ve çıkar gruplarına sunulacağı işletmenin aktif büyüklüğü, net satış hasılatı ve çalışan sayısı gibi kriterler dikkate alınarak belirlenmektedir. Bu kriterlere göre işletmelerin TMS/TFRS, BOBİ FRS veya diğer uygulamaları dikkate alması gerektiği ortaya konmaktadır. Finansal tablolar içerisinde yer alan verilerin doğruluğu ise denetçiler tarafından yapılan denetimler sonucunda doğrulanmakta ve çıkar gruplarının elde ettikleri finansal verilerin doğruluk derecesi artırılmaktadır. Özellikle hata ve hilelerin, yanıltıcı bilgilerin ve eksik bilgilerin tespit edilmesi ve çıkar gruplarının kararlarını etkileyecek bu verilerin düzeltilmesi denetçiler tarafından yapılan denetimler ile gerçekleştirilmektedir. Peki denetim, denetçi ve etik kavramları tam olarak ne anlama gelmektedir.

Denetim, kaydi durum ile fiili durumu karşılaştıran, işletmenin tutması zorunlu defterlerini, kayıtlarını ve belgelerini inceleyen, gerçekleştirilen işlemlerin kanun ve yönetmeliklere uygun yürütülüp yürütülmediğini ve işletmenin tüm faaliyetlerini kontrol eden bir süreci ifade etmektedir. Denetçi, bu süreci yöneten ve süreci yönetirken bazı etik kurallara uyarak hem kişilerin hem de kamu yararını gözeten kişilerdir. Etik, yazılı veya yazılı olmayan, ahlaki ve dini inançlara,

geleneklere ve göreneklere göre şekillenebilen, davranış ve tutumlarımıza etki eden karmaşık bir kavramdır.

Bu çalışmada denetim sürecini yöneten bağımsız denetçilerin temel etik ilkeleri benimsemesi ve bu ilkelerin finansal tablolar üzerindeki etkisi ortaya konmaktadır. Bu amaçla çalışmada yöntem olarak kalitatif yöntem kullanılmakta yani nitel veriler dikkate alınmaktadır.

2. Denetim ve Denetçi Kavramı

Yönetimin beş fonksiyonundan birisi olan denetim, bir işletmenin gerçekleştirdiği tüm faaliyetlere ilişkin işlemlerin daha önceden belirlenmiş amaçlara ve kurallara uygun gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirlenmesi sürecidir. Bu denetim süreci sonucunda işletmeler hakkında açık ve doğru bilgiler elde edilir ve yetkili mercilere raporlar yazılır (Bozkurt, 2013: 57).

Denetimin tarihsel süreci dikkate alındığında, denetimin ilk olarak belgeler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Belge denetimi süreci sanayi devriminden 1900'lü yıllara kadar olan süreyi kapsamaktadır. İşletmelerin büyümesi ve kurumsal bir yapıyı benimsemesi ile işletme yönetimi sadece sahipleri tarafından değil aynı zamanda işletme dışındaki profesyonel kişilerin katılımıyla gerçekleştirilmektedir. İşletme üzerinde payları bulunan hissedarlar yöneticileri kontrol etmek amacıyla alanında uzman kişilere denetim yaptırmaya başlamışlardır. 20. yüzyılın başlarında denetim anlayışı işletmeler tarafından daha çok benimsenmektedir. Bu gelişim denetimde belge denetimi anlayışının yerini mali tabloların denetlenmesi yaklaşımının alması ile hızlanmıştır. Bu dönemde

bilançonun doğruluğunun araştırılması esas amaçtır. Finansal tabloların güvenilirlik derecesinin artırılması için 1930'lu yıllardan sonra önem kazanmaya başlayan iç kontrol kavramı benimsenmiş ve işletmelerde güçlü bir iç kontrol yapısının oluşturulması amaçlanmıştır. Daha sonra faaliyet ya da yönetim denetimi olan işletmenin tüm faaliyetlerinin denetlenmesini amaçlayan denetim anlayışı benimsenmiştir (Türedi, 2007: 15-18). Denetim ile ilgili literatürde benzer kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Akyel, 2012 ve <http://www.denetci.gen.tr>, 31.07.2019):

- Revizyon
- Denetim
- Kontrol
- Teftiş
- İnceleme
- İzleme
- Gözetim

Denetim yönetim fonksiyonlarından birisidir. Denetimin amacı ve konusuna, özelliğine ve statüsüne göre türleri bulunmaktadır. Bu türleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Erçiçek, 2016: 14-15):

- **Amacına ve konusuna göre denetim türleri**, finansal tablo, uygunluk ve faaliyet denetiminden oluşmaktadır.
- **Özelliğine göre denetim türleri**, sürekli, sınırlı ve özel denetimdir.
- **Statüsüne göre denetim türleri** ise iç, bağımsız ve kamu denetimi olarak birbirinden ayrılmaktadır.

Denetçi, ahlaki değerleri benimseyen, alanında yeterli bilgi ve deneyime sahip ve objektif olarak değerlendirmelerde bulunarak denetim faaliyetini gerçekleştiren gerçek kişiler olarak ifade edilmektedir. Denetçiler, finansal tablolarla ilgilenen tüm paydaşların çıkarlarını koruduğu için bekçi köpeği olarak adlandırılmaktadır (Kayrak, 2015: 96). Denetçi bağımsızlığı denetim sürecinin verimli sonuçlanabilmesi açısından önem taşımaktadır. Denetçi, bağımsız bir şekilde denetim sürecini yürütürken ortaya koyduğu tespitlerini dikkate almaması veya bunu yetkili birimlere bildirmemesi durumunda bekçi köpeği ifadesi yerini süs köpeği ifadesine bırakmaktadır (Kandemir ve Kandemir, 2012: 100).

3. Denetçi Türleri

Denetçi türleri, tatüsüne göre denetim türlerini ifade etmektedir. Bunlar iç denetimi gerçekleştiren iç denetçi, bağımsız denetimi gerçekleştiren bağımsız denetçi ve kamu denetimini gerçekleştiren kamu denetçisidir.

İç denetçi, kamu veya özel kesim işletmelerinde organizasyon yapısı içinde çalışan ve genellikle işletmenin üst yönetimine elde ettikleri bilgileri sunan kişilere iç denetçi adı verilir. İç denetçilerin başlıca görevlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Madde 64):

- Objektif risk analizlerini dikkate alarak kamu idarelerinin hem yönetim hem de kontrol yapılarını değerlendirmek.
- İşletme kaynaklarının verimli kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek ve önerilerde bulunmak.

- Yapılan harcamaların yasal uygunluğunu denetlemek.
- Yönetim tarafından yapılan harcamaların, finansal işlemlere ilişkin verilen karar ve tasarrufların, önceden belirlenen amaç ve politikalara, kalkınma planına, programlara, stratejik planlara ve performans programlarına uygunluğunu denetlemek ve değerlendirmek.
- Malî yönetim ve kontrol süreçlerinin sistem denetimini yapmak ve bu konularda önerilerde bulunmak.
- Denetim süreci sonucunda elde edilen veriler kapsamında önerilerde bulunmak.
- Denetim süreci sonucunun soruşturma açılmasına gerektirmesi durumunda elde edilen verileri yetkili birimlere bildirmek.

İç denetçiler, uygunluk ve faaliyet denetimi yapmakla yükümlüdür ve yaptıkları denetimlerle ilgili sağlıklı karar alabilmeleri için şirket yönetimine rapor verirler. İç denetim sonucu hazırlanan raporların şirket yönetimin kararlarını önemli ölçüde etkilemesi nedeniyle etkin bir şekilde çalışan iç denetim sistemi, işletme ve yöneticiler açısından çok büyük önem taşımaktadır (Erçiçek, 2016: 23). İç denetçilerin görev kapsamındaki faaliyetleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (<http://archive.ismmmo.org.tr>, 22.08.2019):

- İşletmeye ait muhasebe uygulamalarını ve sunulan finansal raporların doğru veriler içerdiğini tespit etmek,
- İşletme faaliyetleri ile işletmenin önceden belirlediği bütçe hedeflerinin uygunluğunu ve sürecin planlanan doğrultuda devam ettiğini tespit etmek,

- Yönetim tarafından belirlenen politika, yönerge ve uygulamalara uygunluğu tespit etmek,
- İşletme tarafından sunulan finansal tablolarda yer alan hata veya hileleri tespit etmek,
- Faaliyet ve uygunluk denetimlerinin yürütülmesi,
- Yönetimin istediği özel denetimleri gerçekleştirmek.

Bağımsız denetçi (denetçi), “*Bağımsız denetim yapmak üzere, 1/6/1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununa göre yeminli mali müşavirlik ya da serbest muhasebeci mali müşavirlik ruhsatını almış meslek mensupları arasından Kurum tarafından yetkilendirilen kişiler*” olarak ifade edilmektedir (KGK, BDS 200 Tanımlar 13 (a)). Herhangi bir kişi veya işletmeye bağlı olmayan bu kişiler denetimleri sırasında faaliyet denetimi ve uygunluk denetimi de yaparlar.

Bağımsız denetçiler tarafından yapılan denetimlerde, kamuya açıklanacak ya da Sermaye Piyasası Kurumu (SPK)'na gönderilecek olan finansal tabloların uluslararası muhasebe ilke ve standartlarına uygun olarak düzenlenip düzenlenmediğini incelemektedir. Başka bir ifadeyle, söz konusu tablolarda yer alan bilgilerin gerçeğe ve ihtiyaca uygunluğu araştırılmaktadır. Bağımsız denetimin geçerli olması için, denetim ilke ve kurallarına uyulması zorunludur (Erdoğan, 2002: 59). Kısacası bağımsız denetçiler, işletme finansal tablolarının, defterlerinin, belgelerinin ve muhasebe kayıtlarının genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine, muhasebenin temel kavramlarına, ulusal ve uluslararası muhasebe standartlarına uygunluğunu araştırarak yetkili birimlere raporlar sunmaktadır.

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun yayınladığı verilere göre bağımsız denetçi sayıları yetkilendirilenler, tescil edilenler ve tescil talebinde bulunmayanlar olarak sınıflandırılmaktadır. Bu veriler aşağıda Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Yetkilendirilen, Tescil Edilen ve Tescil Talebinde Bulunmayan Denetçi Sayısı (31.03.2019 itibarıyla)

Meslek Mensubiyeti	Yetkilendirilenler	Tescil Edilenler	Tescil Talebinde Bulunmayanlar
YMM	3.050	2.880	170
SMMM	15.233	13.381	1.852
TOPLAM	18.288	16.261	2.022

Kaynak: Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
[https://kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/6703/Tablo1Yetkilendirilen-ve-Tescil-Edilen-Denetc%CC%A7i-Say%C4%B1s%C4%B1\(30.06.2018-itibar%C4%B1yla\)](https://kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/6703/Tablo1Yetkilendirilen-ve-Tescil-Edilen-Denetc%CC%A7i-Say%C4%B1s%C4%B1(30.06.2018-itibar%C4%B1yla))

Bağımsız denetçi sayılarının yetersizliğinin yanı sıra bağımsız denetim kuruluşlarının tüm illerde bulunmaması da bağımsız denetimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bağımsız denetim kuruluşları ve buldukları iller Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Bağımsız Denetim Kuruluşlarının İllere Göre Dağılımı

Sıra No	İli	Tescil Edilen Şirket Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)
1	Adana	2	0,7
2	Ankara	48	17,5
3	Antalya	9	3,3
4	Bursa	14	5,13
5	Çanakkale	1	0,3
6	Denizli	1	0,3
7	Elazığ	1	0,3
8	Eskişehir	1	0,3
9	Gaziantep	11	4,03
10	İstanbul	148	54,2
11	İzmir	20	7,33
12	Kayseri	3	1,1
13	Kocaeli	1	0,3
14	Kütahya	1	0,3
15	Malatya	1	0,3
16	Manisa	1	0,3
17	Mersin	1	0,3
18	Sakarya	1	0,3
19	Samsun	3	1,1
20	Sivas	1	0,3
21	Şanlıurfa	2	0,7
22	Tekirdağ	1	0,3
23	Zonguldak	1	0,3
TOPLAM		273	100

Kaynak: Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/YillikFaaliyetRaporlari/KGK_Faaliyet_Raporu_2018.pdf

Tablo 2’de yer alan verilere göre bağımsız denetim kuruluşlarının 148 tanesi diğer bir ifadeyle % 54,2’si İstanbul ilinde yer almaktadır. Gaziantep ve Kayseri gibi hem ticaret ağı hem de sanayisi gelişmiş illerde bağımsız denetim kuruluşlarının sayısının yetersiz olduğu ortadadır. Çünkü hem Gaziantep hem de Kayseri illeri denetime tabi

olma zorunluluğu bulunan birçok büyük işletmeye ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle değişime ve büyümeye açık bu illerde daha fazla bağımsız denetim kuruluşlarının olması gerekmektedir.

Kamu denetçiliği diğer bir ifadeyle ombudsmanlık; bireyi devletin muhtelif kurumlarından koruyan bir kurumdur. Genel olarak sözlüklerde “Yurттаşların idareden kaynaklanan şikâyetlerini incelemeye ve sonuçlandırmaya yetkili resmî kişi” olarak ifade edilmektedir (Odyakmaz vd, 2012: 14). Ombudsman kelimesi Fransa’da “Le Mediateur” olarak kullanılırken Türkçe’de ise “Kamu Denetçisi” şeklinde kullanılmaktadır (Gökçe, 2012: 205).

Kamu denetçileri, çeşitli kamu kurumları içinde örgütlenmiş ve işletme faaliyetlerinin yasalara, yönetmeliklere ve kamu yararına uygunluğunu tespit etmek için, işletmelerin beyan ettikleri vergi ve yapmış oldukları kayıt ve işlemler üzerinde denetim yapmaktadırlar. Kamu yararını ön planda tutmakta ve denetim süreci içerisinde tarafsız ve objektif davranarak denetim faaliyeti yürütmektedir. Kamu denetimi yapan bazı kamu denetçilerini aşığıdaki gibi sıralamak mümkündür (<http://archive.ismmmo.org.tr>, 22.08.2019):

- Maliye Bakanlığı Denetçileri
- Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanları
- SPK Denetçileri
- BDDK Denetçileri
- SGK Müfettişleri

“Denetçilik mesleğinin ayırt edici özelliklerinden biri, kamu yararına hareket etme sorumluluğunu kabul etmesidir. Dolayısıyla, bir denetçinin sorumluluğu yalnızca müşterisinin ihtiyaçlarını karşılamak değildir. Denetçi, kamu yararı doğrultusunda hareket ederken Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar’ı (Etik Kurallar veya Kurallar) gözetir ve bu Kurallara uygunluk sağlar” (KGK, TDS 2019 Seti Etik Kurallar 100.1).

4. Bağımsız Denetçiler İçin Temel Etik İlkeler

Bağımsız denetçiler için temel etik ilkeleri açıklamadan önce etik kavramının tanımlanması gerekmektedir. Etik, hukuki kurallar gibi ciddi yaptırımları bulunmayan, yazılı veya yazılı olmayan kuralları içeren, dini inanç, ahlak, gelenek, görenek ve kanunlarla ilişkisi kurulmaya çalışılan karmaşık bir kavramı ifade etmektedir (Dinç ve Cengiz, 2014: 223).

Mesleki uygulama çerçevesinin zorunlu unsurları olan etik kurallar ise dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlik ve özen, sır saklama (gizlilik) ve mesleğe uygun davranış olarak KGK tarafından yayımlanan Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar Standardı’nda tanımlanmaktadır (KGK, TDS 2019 Seti Etik Kurallar 100.5). Bu etik kurallar KGK Denetim Standartları TDS 2019 Seti içerisinde yer alan Etik Kurallar başlığı altında aşağıdaki gibi açıklanmaktadır.

- **Dürüstlük:** Tüm denetçiler için bu ilke, “denetçinin bütün mesleki ve iş ilişkilerinde dürüst, açık, doğru ve güvenilir olmasını ifade etmektedir. Dürüstlük aynı zamanda doğru iş yapma ve güvenilir olmayı da içermektedir” (KGK, TDS 2019

Seti Etik Kurallar 110.1). Denetimi gerçekleştiren denetçi bilgilerin önemli düzeyde yanlış veya yanıltıcı olduğunu, dikkatsizce sunulmuş beyan veya bilgi içerdiğini veya gerekli bilgilerin göz ardı edildiğini veya gizlendiğini, dolayısıyla yanıltıcı mahiyette olduğu düşüncesine sahip ise bu bilgileri içeren raporlar, beyannameler, yazışmalar veya diğer bilgiler ile bilerek ilişkilendirilmemesi gerekir. Denetçinin, bu tür bilgilerle ilişkilendirildiğini fark etmesi durumunda; söz konusu bilgilerle ilişkilendirilmesini sonlandırmak için gerekli adımları atması zorunludur (KGK, TDS 2019 Seti Etik Kurallar 110.2).

- **Tarafsızlık:** Tüm denetçiler için bu ilke, “önyargıların, temayüllerin, çıkar çatışmalarının veya başkalarının nüfuzlarını kötüye kullanarak meslek veya işle ilgili muhakemelerini ve kararlarını etkilemesine izin vermemesini ifade etmektedir” (KGK, TDS 2019 Seti Etik Kurallar 120.1). Tarafsızlığın zedelenmesi durumunda denetçi, söz konusu mesleki hizmeti veya faaliyeti yürütmez (KGK, TDS 2019 Seti Etik Kurallar 120.2).
- **Mesleki yeterlik ve özen:** Tüm denetçiler için bu ilke, “denetçilerin müşterilerin yeterli mesleki hizmetleri almalarını temin edecek mesleki bilgi ve beceriye sahip olmayı ve uygulamadaki teknik ve mesleki standartlara uygun bir şekilde ve özen içinde hareket etmeyi ifade etmektedir” (KGK, TDS 2019 Seti Etik Kurallar 130.1). Denetçiler için mesleki yeterliliğin kazanılması ve bu yeterliliğin sürdürülmesi gerekmektedir. Yani

teknik, mesleki ve iş hayatına yönelik gelişmelerin takip edilmesi ve anlaşılması denetçiler açısından önemlidir.

- **Sır saklama (gizlilik):** Tüm denetçiler için bu ilke, “mesleği icra ederken edinilen bilgilerin gizli tutulmasını ve ne sebeple olursa olsun uygun ve belirli bir yetki olmaksızın bu tür bilgileri üçüncü kişilere açıklamamak ve kendisi veya üçüncü kişilerin çıkarlarına kullanmamak gerektiğini ifade etmektedir” (KGK, TDS 2019 Seti Etik Kurallar 140.1). Denetçi ile müşterisi arasındaki ilişkinin sona ermesinden sonra da sır saklama yükümlülüğü devam etmektedir. Denetçi, yeni müşteri için önceki deneyimlerinden yardım alabilmektedir; ancak denetçi, mesleki veya iş ilişkileri sonucunda edindiği veya aldığı herhangi bir gizli bilgiyi kullanamaz veya açıklayamaz (KGK, TDS 2019 Seti Etik Kurallar 140.6).
- **Mesleğe uygun davranış:** Tüm denetçiler için bu ilke, “ilgili mevzuata uymayı ve mesleğin itibarını zedeleyecek her tür tutum ve davranıştan kaçınmasını ifade etmektedir. Bu kaçınma yükümlülüğü; gerekli bilgiye sahip makul üçüncü bir tarafın - denetçinin o an için erişiminde bulunan tüm özel durum ve gerçekleri değerlendirmek suretiyle- mesleğin itibarını kötü yönde etkileyeceği sonucuna varmasının daha muhtemel olduğu tüm tutum ve davranışları içerir” (KGK, TDS 2019 Seti Etik Kurallar 150.1). Denetçiler, kendilerini tanıtmak amacıyla mesleğin itibarına gölge düşürmesi muhtemel olan pazarlama ve tanıtım faaliyetinde bulunamazlar. Denetçiler, açık sözlü ve dürüst olmanın yanı sıra sunabilecekleri hizmetleri ve edindikleri

tecrübeleri abartamaz ve başkalarının işleriyle ilgili kötüleyici referanslar veremezler (KGK, TDS 2019 Seti Etik Kurallar 150.2).

“Denetçilerin faaliyetlerini yürütürken içinde bulunduğu şartlar, temel ilkelere uyumu engelleyen belirli tehditler oluşturabilir. Temel ilkelere uyumu engelleyen tehditleri oluşturan her bir durumu tanımlamak ve söz konusu durum için atılacak uygun adımı belirlemek imkânsızdır. Ayrıca sunulan hizmetlerin ve yapılan çalışmaların nitelikleri farklılık gösterebilir, dolayısıyla farklı önlemlerin alınmasını gerektiren farklı tehditler ortaya çıkabilir. Bu nedenle Etik Kurallar, denetçinin temel ilkelere uyumunu engelleyen tehditleri belirlemesini, değerlendirmesini ve bunlara ilişkin önlemler almasını zorunlu kılan bir kavramsal çerçeve sunar. Kavramsal çerçeve yaklaşımı, bu Kurallarda yer alan etik hükümlere uymaları ve kamu yararına hareket etme sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda denetçilere yardımcı olmaktadır. Bu yaklaşım, temel ilkelere uyuma tehdit oluşturan durumlara ilişkin birçok varyasyonu barındırır ve denetçinin, “bir durum özel olarak yasaklanmamışsa söz konusu duruma izin verilmektedir” şeklinde bir sonuca varmasını önler” (KGK, TDS 2019 Seti Etik Kurallar 100.6).

5. Bağımsız Denetçiler İçin Temel Etik İlkelerin Finansal Tablolar Üzerine Etkisi

Bağımsız Denetim Standardı (BDS), bağımsız denetçiye düşen genel sorumlulukları düzenlemektedir. Bu sorumlulukların başında finansal tablolar üzerinde yapılan bağımsız denetimlerin BDS'lere uygun olarak yürütülmesi gelmektedir. Denetim standartları ayrıca BDS'lerin kapsamını, uygulama alanını ve yapısını açıklamakta ve bağımsız denetçinin BDS'lere uyma yükümlülüğü de dâhil olmak üzere, bütün bağımsız denetimlerde geçerli olan genel sorumluluklarını düzenleyen hükümlere yer vermektedir. BDS'lerde geçen "denetçi" ibaresi bağımsız denetçiyi, "denetim" ibaresi bağımsız denetimi ifade etmektedir (KGK, BDS 200:1). Bağımsız denetim, doğru ve güvenilir finansal verilerin elde edilmesi açısından önem taşımaktadır. Çünkü finansal veriler çıkar gruplarına bilgi sunmakta ve onların karar almalarında yardımcı olmaktadır. Sunulan finansal verilerin eksik veya abartılmış verilerden oluşması çıkar gruplarını olumsuz bir şekilde etkilemekte ve verecekleri kararların hatalı olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sunulan finansal verilerin hata ve hilelerden arındırılmış olması doğru kararlar alınmasına katkı sağlayacaktır.

Bugüne kadar yaşanmış birçok skandal işletmelerin sunduğu finansal tablolarda yapılan hilelerle ilgilidir. Bu skandallara örnek olarak Lucent Technologies, Microstrategy, Xerox, Lemout & Hauspie, Anicom, RentWay, Mercury Finance, Micro Warehouse, BT Office Product, Banker Trust, Enron ve Worldcom skandalları gösterilmektedir. Bu işletmeler tarafından çıkar gruplarına sunulan bazı finansal bilgilerin aslında gerçeği yansıtmadığı veya çıkar gruplarını

yanıltıcı nitelikte olduğu, yapılan hileli işlemlerle işletmelerin varlık ve kaynak yapısının ve faaliyet sonuçlarının olduğundan daha iyi gösterildiği ortaya çıkmıştır. Skandalların sorumlusu olarak denetçilerin gösteriliyor olması denetimin etkinliği ve denetçi etiği konularını gündeme getirmiştir (Dinç ve Sözen, 2014: 224).

Denetimin amacı daha öncede belirtildiği gibi, çıkar gruplarının finansal tablolara duyduğu güven seviyesini artırmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek, finansal tabloları denetleyen bağımsız denetçilerin denetime konu olan finansal tabloların tüm önemli yönleri ve geçerli finansal raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlandığına ilişkin vereceği olumlu görüş ile mümkün olmaktadır. BDS'lere ve etik hükümlere uygun olarak yürütölen bir denetim, denetçinin bu görüşü oluşturmasına katkı sağlamaktadır.

Bağımsız denetçilerin denetim yaptığı finansal tablolar, finansal tabloların içinde veya dipnotlarında yer alan açıklayıcı veya tanımlayıcı bilgilerden oluşun açıklamalar dâhil olmak üzere, tarihî finansal bilgilerin, geçerli finansal raporlama çerçevesine uygun olarak, bir işletmenin belirli bir tarihteki varlıklarını, kaynaklarını veya yükümlölüklerini ya da belirli bir dönemde varlık ve kaynakları üzerinde meydana gelen değişiklikleri göstermek amacıyla biçimlendirilmiş sunumları ifade etmektedir. “Finansal tablolar” terimi, geçerli finansal raporlama çerçevesi uyarınca belirlenen tam set finansal tabloları ifade etmekle birlikte, tek bir finansal tabloyu da ifade edebilir (KGK, BDS 200 (13 d)).

Bağımsız denetçiler için temel etik ilkelerin finansal tablolar üzerine etkisi aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (KGK Bağımsız

Denetim Standartları ve KGK Etik Kurallar dikkate alınarak oluşturulmuştur):

- Sunulan finansal verilerin önemli düzeyde yanlış veya yanıltıcı olduğunu ortaya koymaktadır,
- Dikkatsiz bir şekilde sunulan beyanları veya bilgileri tespit etmek,
- Finansal tablolarda olması gerekli bilgilerin göz ardı edildiğini veya gizlendiğini ortaya koymak,
- Yanıltıcı, hatalı veya hileli bilgileri içeren raporlar, beyannameler, yazışmalar veya belgeleri tespit etmek ve bunları yetkili kurumlara bildirmek,
- Denetim sırasında önyargıların, temayüllerin, çıkar çatışmalarının veya başkalarının baskısının denetçi kararlarını etkilemesine izin vermemesi ve finansal verilerle ilgili tüm olumsuz yönlerin çıkar gruplarına doğru, açık, ihtiyaca ve gerçeğe uygun bir şekilde sunulmasını sağlamak,
- Denetçinin mesleki yeterliliğini artıracak gelişmeleri takip etmesi ve bu değişiklikleri denetim sırasında kullanması ile denetlenen finansal verilerin geçerliliği ve gerçekliği konusunda daha net sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamak,
- Denetçinin elde ettiği finansal bilgilere ait verileri üçüncü kişilerle paylaşmaması ile sır saklama ilkesini yerine getirmekte ve işletmeyi de rakiplerine karşı korumaya çalışmak,
- Mesleğin itibarına zarar verebilecek tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinden uzak durarak mesleğin saygınlığına katkı sağlamakta ve çıkar gruplarının sunulan finansal verilerin doğru olduğu inancını artırmaktır.

6. SONUÇ

Faaliyetlerini küresel boyutlarda gerçekleştiren ve uluslararası piyasalarda varlığını sürdürmek ve potansiyel yatırımcılara ulaşabilmek için işletmeler, finansal tablolarda yer alan finansal verilerin doğru, açık, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir, ihtiyaca ve gerçeğe uygun olduğunu çıkar gruplarına kanıtlamak zorundadır. Bu nedenlerden ötürü denetim önem derecesi yüksek bir kavram olmaktadır.

Çıkar grupları olarak nitelendirilen başta devlet olmak üzere ortaklar, çalışanlar, potansiyel yatırımcılar, rakipler ve sivil toplum kuruluşları denetimden geçmiş finansal tabloların daha doğru ve gerçek finansal veriler sunduğu görüşüne sahiptirler. Ayrıca denetçiler için yayımlanan etik ilkelerin de denetim üzerinde olumlu etkileri olmaktadır.

Bu çalışmada olduğu gibi bağımsız denetçiler için yayımlanan etik ilkelerin sunulan finansal tablolar üzerinde birçok açıdan olumlu sonuçlar doğurduğu ortadadır. Finansal tabloların hiçbir baskı altında kalmadan denetlenmesi, finansal tabloların içerdiği hata ve hilelerin tespit edilerek yetkili mercilere bildirilmesi, yetkili olmayan kişilerle denetime ilişkin bilgilerin paylaşılmaması, çıkar gruplarının kararlarını olumsuz anlamda etkileyecek yanıltıcı, eksik veya abartılmış verilerin finansal tablolardan arındırılması ve denetçilerin değişim ve gelişimleri dikkate alarak denetimlerini gerçekleştirmesi olumlu sonuçlardan bazılarıdır.

Gün geçtikçe önemi artan denetimin, ulusal ve uluslararası piyasalarda faaliyet göstermesine bakılmaksızın tüm işletmeler tarafından benimsenmesi ve finansal tablolarının sürekli bir şekilde denetime tabi tutulması hem çıkar gruplarının işletmeye bakış açısını olumlu yönde etkileyecek ve işletmenin büyümesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- BDS 200, BAĞIMSIZ DENETİM STANDARDI 200, Bağımsız Denetçinin Genel Amaçları ve Bağımsız Denetimin Bağımsız Denetim Standartlarına Uygun Olarak Yürütülmesi, <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BD S/bdsyeni 25.12.2017/BDS%20200-Site.pdf>, Erişim Tarihi: 25.08.2019
- BOZKURT, P. (2013). Denetim Kavramı ve Denetim Anlayışındaki Gelişmeler, Denetişim Dergisi, Sayı: 12, <http://kidder.org.tr/wp-content/uploads/denetisim/12.SAYI.pdf>, Erişim Tarihi: 31.06.2019
- DİNÇ, Y. ve CENGİZ, S. (2014). Muhasebe Denetiminde Hata ve Hilenin Denetçi Etiği Açısından İncelenmesi: Enron Skandalı Örneği, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5(1): 221-236
- ERÇİÇEK, M. (2016). Türkiye’de Denetimin Gelişimi ve Yeni Gelişmeler Işığında Denetimin Dönen Varlıklara Etkisi ve Bir Uygulama, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- ERDOĞAN, M. (2002). Muhasebe, Denetim ve Bağımsız Denetimin Gerekliği, Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı: 5, Syf: 51-63.
- GÖKÇE, A. F. (2012). Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.17, S.2, s.203-227.

- ODYAKMAZ, Z., BOSTANCI, Y. ve GÜZEL, O. (2012). 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu Çerçevesinde Kamu Baş Denetçisine İlişkin Yaş Şartının Değerlendirilmesi, TBB Dergisi, Sayı: 103, Syf: 13-26.
- KANDEMİR, C. ve KANDEMİR, Ş. (2012). Enron Olayı'nı dogru okumak - II: Kıssadan hisseler, Muhasebe ve Denetime Bakış, 12(38), 83-106.
- KAYRAK, M. (2015). Denetim Başarısızlığı Kavramı: Nedenleri, Sonuçları ve Çözüm Önerileri, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ocak, Cilt-Sayı: 8 (1) ss: 91-103
- KGK, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, [https://kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/6703/Tablo-1-Yetkilendirilen-ve-Tescil-Edilen-Denetc%CC%A7i-Say%C4%B1s%C4%B1-\(30.06.2018-itibar%C4%B1yla\)](https://kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/6703/Tablo-1-Yetkilendirilen-ve-Tescil-Edilen-Denetc%CC%A7i-Say%C4%B1s%C4%B1-(30.06.2018-itibar%C4%B1yla)), Erişim Tarihi: 24.08.2019
- KGK, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, [https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/KAMU OYU%20G%C3%96R%C4%9E%C5%9E%C3%9CNE%20A%C3%87ILAN%20STANDARTLAR/ET%C4%B0K%20KURALLAR_2019_G%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fe%20A%C3%A7ma%20Taslak%20Metni%20\(003\).pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/KAMU OYU%20G%C3%96R%C4%9E%C5%9E%C3%9CNE%20A%C3%87ILAN%20STANDARTLAR/ET%C4%B0K%20KURALLAR_2019_G%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fe%20A%C3%A7ma%20Taslak%20Metni%20(003).pdf), Erişim Tarihi: 25.08.2019
- TÜREDİ, H. (2007). Denetim, Trabzon: Celepler Matbaacılık.

<http://www.denetci.gen.tr/tag/denetim-ve-benzer-kavramlar/>, Erişim Tarihi: 31.07.2019

<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/kitaplar/130/2%20denetim%20turleri.pdf>, Erişim Tarihi: 22.08.2019

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf, Erişim Tarihi: 19.10.2019

978-605-80227-3-7

